

KİŞİSEL SÜS EŞYALARI KİMLİKLER HAKKINDA NE SÖYLER? METODOLOJİK YAKLAŞIMLAR VE ANADOLU VE LEVANT'TAN ARKEOLOJİK ÖRNEKLER

Sera YELÖZER*

Anahtar Kelimeler: *Tarih öncesi arkeolojisi • Materyal kültür • Kişisel süs eşyaları • Kimlik • Teknoloji ve uzmanlaşma*

Özet: Bu çalışma, tarih öncesinde kişisel süs eşyalarının bedende taşınan ve bireyler, topluluklar ve uzak mesafeler arasında dolaşımda olan objeler olarak sosyal kimlikleri simgelemedeki rolünü ele almaktadır. Bu yorumlamaların yapılabilmesinin ön koşulu, günümüzde arkeolojide gittikçe yaygınlaşan çeşitli metodolojik yaklaşımların uygulanmasıdır. Kişisel süs eşyalarının hammadde temini, üretim süreçleri ve kimlikler gibi tarih öncesi arkeolojisi için anahtar konular hakkında neler söyleyebileceğini çözümlmek için gerekli analitik yaklaşımlara ve yorumlama biçimlerimizi zenginleştirebilecek olan etnografik örnekler için Türkçe literatüre katkı sunmak amacıyla, çalışmanın ilk kısmında arkeolojide kişisel süs eşyalarına dair yaklaşımlar tartışılmaktadır. Uygulanmakta olan analitik yöntemler ile Anadolu arkeolojisinde kişisel süs eşyası çalışmaları kısaca ele alınmakta ve ardından, kişisel süs eşyalarının kimlikler ve etkileşim kavramlarıyla iç içe geçmiş ilişkisi, çeşitli etnografik örneklerle vurgulanmaktadır. Bu arka planın ardından, Anadolu ve Levant'ta Paleolitik Çağ'dan Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem sonuna dek uzun erimli bir bakışla, tarihöncesinde kimliklerin, deniz kabukları, taşlar ve minerallerden üretilmiş boncukların zamansal ve bölgesel dağılımında görülen devamlılık ve değişim eğilimleriyle ilişkisi ele alınmakta ve sosyal kimliği teknoloji ve uzmanlaşma kavramlarıyla birlikte nasıl okuyabileceğimiz tartışılmaktadır. Sonuçlar, Anadolu ve Levant'ta tarihöncesi toplulukların kişisel süs eşyası pratiklerinde, özellikle belirli hammaddelerin ve formların tercihinde, uzun erimli bir kültürel devamlılık olduğunu ancak buluntu yerleri ve bölgeler arası farklılık ve çeşitliliklerin, toplulukların özgün kültürel kimliklerini yansıttığını göstermektedir. Yerleşik yaşama geçiş sürecinde değişen yaşam biçimiyle birlikte ise birkaç bin yıllık kültürel ve teknolojik birikime dayalı olarak gelişen yeni boncuk teknolojilerinin, oluşmaya başlayan uzmanlaşmanın ve etkileşime katılımın bu dönemde yeni sosyal kimliklerin oluşumunu etkilediği görülmektedir.

* Dr. Sera Yelözer, Univ. Bordeaux, CNRS, Ministère de la Culture, PACEA, UMR 5199, F-33600 Pessac, France, e-posta: sera.yelozer@u-bordeaux.fr, ORCID ID: 0000-0002-1151-343X

Geliş Tarihi: 05.04.2022; Kabul Tarihi: 20.07.2022; DOI: 10.36891/anatolia.1098690

Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı'nda gerçekleştirdiğim doktora tez çalışmama dayanmaktadır. Öncelikle tez danışmanım Mihraban Özbaşaran'a tüm desteklerinden ötürü minnettarım. Melis Uzdurum ve Güneş Duru'ya fikirleri ve destekleri için teşekkür ederim. Emma Baysal ve Hala Alarashi'ye, tarihöncesi boncuk teknolojileri üzerine gerçekleştirdiğim çalışmalarda desteklerini, tecrübelerini ve bilgilerini daima benimle paylaştıkları için teşekkür etmek isterim. Figür 2 ve 3'te yer alan görsellerin bir kısmı, Emma Baysal, Daniella Bar-Yosef Mayer, Hala Alarashi ve Teresa Steele'in çalışmalarından yeniden üretilmiştir. Bu görselleri kullanmama izin verdikleri için kendilerine ve yayınevlerine teşekkür ederim. Son olarak, yapıcı eleştirileri ve önerileri ile metne katkılarından dolayı hakemlere ve bu süreçteki tüm yardımları için editörlere teşekkür ederim.

WHAT CAN PERSONAL ORNAMENTS SAY ABOUT IDENTITIES? METHODOLOGICAL APPROACHES AND ARCHAEOLOGICAL INSIGHTS FROM ANATOLIA AND THE LEVANT

Keywords: *Prehistoric archaeology • Material culture • Personal ornaments • Identity • Technology and craft specialization*

Abstract: This study focuses on the role of prehistoric personal ornaments in signifying social identities as objects that were often carried on bodies and circulated between individuals, communities, and long distances. Interpreting how prehistoric personal ornamentation relates to issues of identity relies heavily on the application of several methodological approaches that are nowadays widely used in archaeology. Aiming to unravel what personal ornaments can say about some key questions of prehistoric archaeology, e.g., raw material acquisition, production processes, and identities, as well as contributing to the Turkish literature on the methods applied in the study of personal ornaments, this study starts with a discussion of approaches and introduces current analytical methodologies with a brief discussion of the state of research in Anatolian archaeology. This is followed by an ethnographic background on the centrality of personal ornaments in discussing identities and interaction. Finally, focusing on examples ranging from the Palaeolithic to the end of the Pre-Pottery Neolithic Period in Anatolia and the Levant, this study provides a long-term perspective on the relationship between identities and elements that endured and changed in the chronological and regional distributions of beads made from shells, stones and minerals. This is followed by a discussion of how concepts of technology and specialization can contribute to an understanding of social identities. This overview suggests that there was a long-term cultural continuity in the personal ornamentation practices of prehistoric communities in Anatolia and the Levant, especially in the choice of certain materials and forms. Variations and diversities between sites and regions, on the other hand, relate to the cultural identities of individual communities. The appearance of new bead technologies, their relation to emerging specialization, and participation in interaction networks throughout the transition to sedentism was a culmination of this cultural and technological background, which in return impacted the formation of new social identities during this transitional period.

Giriş

Kimliklerin ve hikayelerin, objelerin etrafında nasıl şekillendiğini ele aldığı “*Biographical Objects: How Things Tell the Stories of People’s Lives*” başlıklı kitabında antropolog Janet Hoskins, Endonezya’nın doğusundaki Sumba adasında yaşayan Kodi topluluğunda gerçekleştirdiği etnografik çalışmalarda bireylerin yaşam hikayeleriyle objelerin hikayelerinin ayrıştırılamayacağını fark ettiğini, toplumsal yaşamın merkezinde takas ve etkileşimin olduğu bu topluluğu materyal kültürü merkeze almadan anlayabilmenin mümkün

olmadığını ifade eder¹. Burada objeler kimliklerin yaratıcısıdır. Kimi durumlarda, bireylerin yerine geçebilirler ya da bedeni yerine bir eşyası gömülerek, kişinin “sosyal ölümü” simgelenebilir ve bu yolla materyal kültür kimliğinin adeta anlatıcısı olur. Ancak, her toplum için materyal kültürün anlamı farklıdır, aynı toplum içerisinde de objeler farklı sosyal gruplarca farklı şekillerde anlamlanır ve kullanılırlar. Kimi durumlarda ise kimliği simgeleyen şey tek başına objenin kendisi değil, materyal, teknik, çevre ve diğer bireylerle iç içe geçen üretim sürecinin tümüdür².

¹ Hoskins 1998, 3.

² Lemonnier 1993, 19.

Arkeolojide materyal kültür çalışmaları son yıllarda insanlarla materyal kültürün birbirini nasıl karşılıklı bir şekilde var ettiğini sorgulamaya ve şeylerin “sosyal yaşamlarını” ele almaya başlamıştır³. İnsan-materyal kültür etkileşiminde kişisel süs eşyaları, dayanıklılıkları, aktarılabilir olmaları ve benzer formların binyıllar boyunca tercih edilmesi bağlamında tarihöncesinden bu yana kimliklerin oluşumuna temel oluşturur. Bedende taşınan, dolaşabilen, aktarılabilen ve bazen ait olduğu kişinin ölümünden sonra da kullanılmaya devam eden objeler olarak kişisel süs eşyaları, sözlü olmayan bir iletişim sistemi içerisinde rol oynarlar⁴. Kişisel süs eşyalarının üretim, kullanım, tamir ve kullanımının sona erme süreçlerinin ele alındığı yaklaşımlar, insanların bu materyallerle nasıl etkileşime geçtiğini anlamamızı sağlar. Hammadde temini, üretim ve kullanım süreçlerinde bireyler, topluluklar ve çevreleri arasında etkileşimin aracı olmaları ve ortak materyallerin, formların tercihiyle bireyler/topluluklar arasında ilişkilerin oluşturulmasında oynadıkları rol sayesinde kişisel süs eşyaları üzerinden tarihöncesinde kimlik-materyal kültür ilişkisini tartışabiliriz.

Arkeolojide Kişisel Süs Eşyası Çalışmaları: Yaklaşımlar ve Yöntemler

Oxford İngilizce Sözlüğü'ne göre “kişisel süs eşyası”, “işlevsel bir amaç taşımayan, bir şeyi daha çekici göstermek için kullanılan nesne” olarak tanımlanmaktadır⁵. Arkeolojik bağlamlarda sık

karşılaşılan süs eşyası öğelerinden biri olan “boncuk” ise “delinmiş nesne”⁶ ya da “delikli ve süs eşyası olarak kullanılacak küçük buluntu”⁷ olarak tanımlanabilir. Arkeolojide son yıllara dek az araştırılmış materyal kültür öğeleri içinde yer alan süs eşyaları için Türkçe arkeolojik terminolojide yerleşmiş bir terim bulunmamaktadır. İngilizce literatürde *personal ornament* ve *body adornment* gibi terimlerle, bedenin görünümüne dair uygulamaları ve materyal kültür öğelerini kapsayacak şekilde tanımlanan ve genel olarak “kişisel süs eşyası” olarak adlandırabileceğimiz bu materyal kültür öğeleri, tarih öncesinde boncuk, pendant, bilezik, bileklik, kolye, labret, küpe gibi çeşitli formlarda karşımıza çıkar. Aynı zamanda, arkeolojik bağlamlarda belirli koşullar dışında korunması mümkün olmayan organik materyallerden üretilmiş süs eşyalarını ve bedenin boyanması, görünümünün değiştirilmesiyle ilişkili uygulamaları da bu kategoride ele alabiliriz⁸.

Kişisel süs eşyaları, Horace C. Beck'in 20. yüzyılın başlarında yayınladığı tipolojik çalışmadan⁹ sonra uzun bir süre arkeolojik bağlamdan kopuk bir şekilde kısaca tanımlanan buluntu grupları içerisinde yer almaya devam eder. Ancak son yıllarda özellikle yontmataş teknolojisi odaklı analizlerin artışıyla birlikte boncuk teknolojisi üzerine araştırmaların da artması ve yüzdürme gibi yöntemleri sistematik şekilde uygulayan kazı metodolojilerinin yaygınlaşması küçük boyutlu boncukların ve boncuk yapımıyla ilişkili

³ örn.: Appadurai 1986; Gosden – Marshall 1999; Hodder 1982; Knappett – Malafouris 2008.

⁴ Iliopoulos 2020; Kuhn 2014; Kuhn – Stiner 2007a; Kuhn – Stiner 2007b.

⁵ akt.: Thomas 2021, 201.

⁶ Baysal 2015a, 11.

⁷ Bar-Yosef Mayer 2015, 79.

⁸ Kapsamlıca bir tartışma için bkz.: Baysal 2019.

⁹ Beck 1928.

buluntuların daha fazla bulunmasını sağlamış ve kişisel süs eşyaları üzerine çalışmalar yaygınlaşmaya başlamıştır¹⁰. Dünyanın farklı bölgelerinde farklı dönemlere ait arkeolojik bağlamlarda gerçekleştirilen analizler, deneysel çalışmalar ve etnoarkeolojik araştırmalar bugün boncuk ve süs eşyası teknolojileri ve kullanımını hakkında bilgilerimizi büyük ölçüde arttırmıştır¹¹.

Yaklaşımlar

Anadolu tarihöncesi araştırmalarında boncuk teknolojileri ve kullanımına dair çalışmaların odak noktası uzunca bir süre sosyo-ekonomik farklılaşma, eşitsizlik, elit sınıfların ortaya çıkışı gibi temalar etrafında şekillenmiştir¹². Bu yaklaşımın ardında, bu buluntuların detaylı analizler uygulanmaksızın ya da etnografik, sosyolojik ve kuramsal yaklaşımlara başvurulmadan, tanımsal bir şekilde incelenmesinin yattığını söylemek mümkün. Etnografik örneklerle karşılaştırmalar da sunan çalışmalar ise, buluntu odaklı tanımsal yaklaşımların aksine, sosyal eşitsizlik gibi kavramların süs eşyalarıyla ilişkisine dair daha karmaşık bir tablo çizmektedir¹³. Bu bağlamda, farklı boncuk teknolojileri, tercih edilen hammaddeler ve farklı kullanım biçimleri gibi parametreler detaylı analizlerle anlaşılmadan bu tür çıkarımlarda bulunulması sakıncalı olacaktır. Bir başka yaklaşımsal eşitsizlik olarak, hammadde

temini, uzmanlaşma, dolaşım ve etkileşim ağları gibi tarih öncesi arkeolojisi için anahtar sorulara cevap verme potansiyeli taşıyan¹⁴ taş boncuk, pendant, bileklik gibi süs eşyalarının yanı sıra, farklı teknolojilerin ürünü olan hayvan kemiği, dişi, deniz ve tatlı su kökenli yumuşakça kabuğu gibi materyallerden üretilmiş boncuklara karşı göreceli bir ilgisizlik bulunmaktadır. Bu eğilim, araştırma sorularının odağında hiyerarşi, sosyo-ekonomik eşitsizlik ve elit sınıflar gibi temaların oluşuyla ve bu sorulara cevap verme arayışı içerisinde buluntu gruplarının hiyerarşik bir kategorizasyona tabi tutulmasıyla ilişkili olmalıdır. Ancak bu yaklaşımsal eşitsizlik son zamanlarda gittikçe artan ve farklı teorik ve analitik yaklaşımlar aracılığıyla teknoloji, uzmanlaşma, takas, etkileşim, dolaşım ve kimlik gibi çeşitli sorulara bu materyallerin analizleriyle de cevap arayan çalışmalarla birlikte aşılmıştır¹⁵.

Yöntemler

Farklı materyallerden, farklı teknolojilerle ve farklı formlarda üretilmiş objeler olarak arkeolojik süs eşyalarının analizleri tipolojik ve teknolojik yaklaşımlar, deneysel ve etnoarkeolojik çalışmalar, arkeozooloji, jeoloji, kullanım izi analizleri gibi farklı uzmanlıkların da başvurduğu yöntemleri bir araya getiren çeşitli yaklaşımları gerektirmektedir. Yöntemler zinciri

¹⁰ Çeşitli değerlendirmeler için bkz.: Bar-Yosef Mayer 2013a; Baysal 2015a; Baysal 2017; Baysal 2019; Baysal – Miller 2016.

¹¹ örn.: Alarashi 2014; Baysal 2019; Bar-Yosef Mayer – Bosch 2019; Bar-Yosef Mayer ve diğ. 2017; Mărgărit – Boroneant 2020; Mattson 2021.

¹² Bir değerlendirme için bkz.: Baysal 2015a; Baysal 2019.

¹³ örn.: Vanhaeren – d’Errico 2005.

¹⁴ Örnek çalışmalar için bkz.: Alarashi 2014; Baysal 2016; Bar-Yosef Mayer 2013b; Baysal 2015b;

Martínez-Sevilla ve diğ. 2021; Micheli 2012; Wright – Garrard 2003; Wright ve diğ. 2008.

¹⁵ Tarihöncesinde Anadolu ve komşu bölgelerden örnekler için bkz.: Alarashi 2021; Alarashi ve diğ. 2018; Bar-Yosef Mayer ve diğ. 2020; Baysal 2013a; Baysal 2013b; Baysal 2017; Choyke 2010; Çakırlar 2015; Perlés – Pion 2020; Poulmarc’h ve diğ. 2016; Shaham – Belfer-Cohen 2017; Spatz 2017; Tejero ve diğ. 2021; Yelözer – Christidou 2020.

içerisinde arkeozoolojik, arkeomalakolojik, mineralojik ve metalurjik analizler, sabit izotop analizleri, kimyasal ve moleküler analizler gibi yöntemlerle hammadde ve kalıntıların karakterizasyonu; tanımsal ve metrik analizlerle boncuk formlarının morfolojik özelliklerini tanımlayan tipolojik analizler; makro ve mikroskobik yöntemlerle farklı tekniklerin tanımlandığı, üretim zincirinin anlaşılmasına katkı sağlayan teknolojik analizler; kullanım derecesiyle farklı kullanım biçimlerinin, yeniden kullanım ve tamir süreçlerinin tanımlanmasını sağlayan kullanım izi analizleri ve yerleşme içinde veya yerleşmeler arasında kullanım ve dağılım örüntülerinin anlaşılmasını sağlayan analizler gibi yöntemler yer alır.

Hammadde Karakterizasyonu

Tarihöncesinde süs eşyası yapımında sıkça karşımıza çıkan hammaddeler içerisinde deniz ve tatlı su kökenli yumuşakça kabukları, hayvan kemiği ve dişi, taş ve mineraller, kil, nabit bakır ve malahit gibi materyaller yer alır. Deniz ve tatlı su kökenli yumuşakça kabuklarının taksonomik tanımları, hammadde temininde uzak ve yakın mesafeler arasında dolaşım ve etkileşime dair bilgi vermektedir¹⁶. Hangi hayvan türünün ve bedeninin hangi kısmının kullanıldığının tanımlanması, hammadde temini için uygulanan avcılık stratejilerini anlamayı mümkün kılar¹⁷. Farklı kayaç ve mineral türlerinin tanımlanmasında ise renk, doku, parlaklık,

geçirgenlik, ağırlık, sertlik derecesi gibi özelliklerin makro gözlemlerine ve ayrıca elementel, petrografik ve spektroskopik analizlere başvurulur¹⁸.

Tipolojik Analizler

Arkeolojik boncuklar için tipolojik bir sınıflandırma öneren ve farklı boncuk tipleri için tanımlama kriterleri oluşturan ilk kişi İngiliz araştırmacı ve koleksiyoner Horace C. Beck olmuştur¹⁹. Boncukları form, boyut, delik konumu ve formu, renk ve hammadde gibi kategorilere göre sınıflandıran Beck tipolojisi, bir boncuğun uzunluğunun çapına oranına dayanan temel bir ayırım önerir. Her bir grubun ise morfometrik özelliklerine dayanan alt grupları bulunmaktadır. Bu bağlamda, arkeolojik çalışmalarda boncuk formları tanımlanırken başvurulmuş ve her bir boncuğun uzunluğunun, çapının ve profilinin ölçülmesi ve tanımlanması esasına dayanan çeşitli morfometrik kriterler mevcuttur (Fig. 1; Tablo 1). Bu kriterler, tarihöncesi boncuk teknolojilerini anlamak amacıyla yeni malzeme gruplarına uyarlanarak ve genişletilerek sıkça uygulanmaktadır²⁰.

Teknoloji ve Kullanım: İz Analizleri

Tarihöncesinde materyal kültür öğelerinin üretim süreçlerini anlamayı amaçlayan teknolojik analizler ilk olarak yontmataş teknolojisi üzerine gerçekleştirilen araştırmalarla başlar. 1940'lı yıllarda André Leroi-Gourhan²¹ tarafından kavramsallaştırılan üretim zinciri

¹⁶ örn.: Bar-Yosef Mayer 2007; Baysal 2013b; Çakırlar 2009; Çakırlar 2015; Mienis 2004; Reese 1991.

¹⁷ örn.: d'Errico – Vanhaeren 2002.

¹⁸ Yöntemler için bkz.: Karampelas ve diğ. 2020; Rapp 2009; arkeolojik malzeme üzerinde uygulama için örn.: Moutsiou – Kassianidou 2019.

¹⁹ Beck 1928.

²⁰ örn.: Alarashi 2014; Bar-Yosef Mayer 2013a; Baysal 2013a; Baysal 2014; Baysal 2020a; Raad – Makarewicz 2019; Wright – Garrard 2003; Yelözer 2018.

²¹ Leroi-Gourhan 1943.

yaklaşımıyla, hammadde temininden üretilen nesnenin kullanımına ve kullanımının bitişine dek bütün süreç incelenerek üreticilerin hammadde, teknik ve metotlara ilişkin farklı seçimleri, hataları, üretimin farklı aşamalarındaki farklı hareketleri tanımlanabilmektedir²². Farklı tekniklerin ve metotların tanımlanması, üreticilerin tercihleri, yeteneği, çıraklık ve uzmanlığın derecesi gibi kültürel normlarla ilişkili yorumlara bir arka plan sağlar²³.

Teknolojik analizlerde mikroskobik yöntemlerin uygulandığı iz analizleri, 1980'li yılların sonları ve 1990'lı yıllarda yaygınlık kazanır. Francesco d'Errico'nun elektron mikroskobuyla Paleolitik Çağ objeleri üzerindeki kazıma/üretim izlerini analiz ettiği doktora çalışması²⁴, benzer objeler için farklı üretim süreçlerinin tanımlanmasını sağlayan ilk çalışmalardan biridir. Bu dönemde boncuk teknolojileri üzerine de mikroskobik çalışmalar artar. İlk olarak Leonard Gorelick ve John Gwinnett'in geliştirdiği²⁵, aynı tarihlerde iz analizleri için d'Errico²⁶ tarafından da çeşitli materyaller üzerinde uygulanan, boncukların delik içlerinden ve yüzeylerinden alınan silikon kalıpların mikroskop altında analiz edilmesine dayanan yöntem halen sıklıkla kullanılmaktadır²⁷.

Objelerin üretim ve kullanım süreçlerini, bu süreçlerin obje yüzeyinde bıraktığı izlerin takibiyle anlamayı hedefleyen

iz analizleri, az büyütmeli ve çok büyütmeli olmak üzere birbirini tamamlayıcı iki yaklaşımın bir arada kullanımını içerir. Az büyütmeli yaklaşımda boncuk üretiminde kullanılan vurma, baskı, sürtme/aşındırma, delme gibi teknikler, bu tekniklerin uygulanma sırası ve üretim izlerinden sonra oluşması itibarıyla kullanıma işaret eden izler saptanabilmektedir. Çok büyütmeli yaklaşımda ise çalışılan yüzey daha yüksek büyütmeye ve çözünürlük altında gözlemlenir. Bu şekilde parlaklık, kenar yuvarlaklığı, mikro-çıkarmalar, çizikler ve çukurluklar gibi izler ve bunların yönü, birbiriyle ilişkisi, sıralaması, boncuğun temas ettiği yüzeyin niteliği ve materyali tanımlanabilmektedir²⁸.

Boncuk kullanım izi analizlerinin deneysel aşaması, arkeolojik örneklerle benzer tekniklerle üretilen boncukların belirli bir süre kullanımına dayanır. Bu çalışmalarda farklı materyallerden üretilmiş iplere geçirilerek ya da dikilerek farklı şekillerde kullanılan boncukların birbirine değme süresi, ipe takılı kalma süresi, ipin sıklığı ya da boncuğun daha serbest bir şekilde sallanması ve diğer kullanım şekilleri gibi parametreler kaydedilir ve deneyden sonra referans örneği olan boncuklarda kalan izler ile arkeolojik örneklerin taşıdığı izler mikroskop altında karşılaştırılır²⁹. Kullanım izlerinin özellikleri materyale göre değişkenlik gösterse de boncuk

²² Soressi – Geneste 2011.

²³ örn.: Dobres 2000, 200-205; Roux ve diğ. 1995; Van Gijn 2012; Van Gijn 2014a; Van Gijn 2014b; Van Gijn 2017.

²⁴ d'Errico 1989.

²⁵ Gorelick – Gwinnett 1990; Gwinnett – Gorelick 1979, 1999.

²⁶ d'Errico 1989.

²⁷ örn.: Alarashi 2014; Bains 2012; Falci 2020; Kenoyer 2017; Kenoyer – Vidale 1992; Raad – Makarewicz 2019, Yelözer – Alarashi 2021.

²⁸ Falci 2020, 29-30; Van Gijn 2014b.

²⁹ örn.: Bar-Yosef Mayer ve diğ. 2020; Carter 2016; Cristiani – Borić 2012; d'Errico 1993; Gurova – Bonsall 2017; Gurova ve diğ. 2013; Mărgărit 2016; Mărgărit ve diğ. 2018; Minotti 2014; Tătă ve diğ. 2014.

ve pendant gibi deliklerinden asılarak ya da takılarak/dikilerek kullanılan objelerin yüzeyleri, kenarları ve delik çevrelerinde çeşitli kriterlere bakılmaktadır (Tablo 2).

Anadolu Arkeolojisinde Kişisel Süs Eşyası Çalışmaları

Bugün geldiğimiz noktada, Anadolu arkeolojisinde süs eşyaları üzerine hammadde karakterizasyonu, tipoloji ve teknoloji odaklı çalışmalar gün geçtikçe artmaktadır. Akdeniz kıyısında Üçağzlı, Öküzini ve Karain Mağaralarının Geç Pleistosen ve Erken Holosen'e tarihlenen tabakalarında bulunmuş süs eşyaları üzerine gerçekleştirilen çalışmalar ve bu buluntulardan bahseden detaylı raporlar³⁰, Emma Baysal'ın Epipaleolitik Dönem'den Kalkolitik Çağ'a dek çeşitli buluntu yerlerinde gerçekleştirdiği detaylı analizlere dayanan ve uzun erimli bir perspektif sunan çalışmaları³¹, Neolitik Dönem'e tarihlenen Aşıklı Höyük³² ve Çatalhöyük'te³³ gerçekleştirilen hammadde, teknoloji ve kullanım odaklı araştırmalar, çeşitli yerleşmelerde boncuk yapımında kullanıldığı düşünülen taş delicilere odaklanan çalışmalar³⁴ ve Batı Anadolu'da gerçekleştirilen araştırmalar³⁵ Anadolu'da tarihöncesi boyunca kişisel süs eşyalarının üretim ve kullanım

örüntülerine dair detaylı veriler sağlamış, çok boyutlu yaklaşımlar sunmuş ve hem yerleşmeler arası ilişkileri bu materyaller üzerinden okuyabilmek için hem de kişisel süs eşyası kullanımında uzun erimli değişim ve devamlılıkları anlayabilmek için genel resmi büyük ölçüde görmemizi sağlamıştır.

Bununla birlikte, Anadolu'da tarihöncesi dönemlerde alet yapımı başta olmak üzere çeşitli amaçlarla ve yoğun şekilde kullanılan obsidiyenden üretilmiş süs eşyalarına odaklanan çalışmalar³⁶, daha geç dönemler için yine hammadde kullanımı ve teknolojik analizlere odaklanan, örneğin Troya'da³⁷ ve Başur Höyük'te³⁸ gerçekleştirilen çalışmalar ile çeşitli yerleşmelerden elde edilen malzeme grupları üzerinde analitik yöntemlerin uygulandığı hammadde karakterizasyonu çalışmaları³⁹ da bilgilerimizi arttırmıştır. Etnoarkeolojik araştırmalar da Anadolu'da kişisel süs eşyası kullanımının çeşitliliğine dair fikir sunmaktadır⁴⁰. Türkiye'de kişisel süs eşyaları üzerine gerçekleştirilen arkeolojik ve arkeometrik çalışmaların değerlendirildiği V. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı⁴¹ ise araştırmacıları bir araya getirerek Anadolu arkeolojisi için kişisel

³⁰ Albrecht ve diğ. 1992; Aslan 2006; Otte ve diğ. 1995; Stiner ve diğ. 2013; Yalçınkaya ve diğ. 2002.

³¹ Baysal 2013a; Baysal 2013b; Baysal 2014; Baysal 2015a; Baysal 2015b; Baysal 2016a; Baysal 2016b; Baysal 2016c; Baysal 2017; Baysal 2019; Baysal 2020a; Baysal 2020b; Baysal 2022; Baysal – Erdoğan 2014; Baysal – Erek 2018; Baysal ve diğ. 2015.

³² Esin 1993; Yelözer 2016, 2018; Yelözer – Alarashi, 2021; Yelözer – Christidou 2020.

³³ Bains 2012; Bains ve diğ. 2013; Bar-Yosef Mayer 2013b; Vasić 2020; Vasić ve diğ. 2021; Veropoulidou 2021; Wright, 2012.

³⁴ Calley – Grace 1988; Coşkunsu 2008; Grace 1989/1990; Iovino – Lemorini 1999.

³⁵ Baysal 2014; Baysal 2016c; Baysal – Erdoğan 2014; Baysal ve diğ. 2015; Çakırlar 2015; Erdoğan ve diğ. 2021.

³⁶ Healey – Campbell 2014.

³⁷ Ludvik ve diğ. 2015.

³⁸ Baysal – Sağlamtimur 2021.

³⁹ Bursalı ve diğ. 2017; Dardeniz ve diğ. 2020; Ekmen ve diğ. 2020; Pickard – Schoop 2012.

⁴⁰ Gündoğdu 2004; Kılıç 2017.

⁴¹ Günal Türkmenoğlu – Demirci 2021.

süs eşyası çalışmalarının sunduğu potansiyeli ve disiplinlerarası yaklaşımların önemini ortaya koyan ilk buluşmalardan olmuştur.

Kişisel Süs Eşyaları Kimlikler Hakkında Ne Söyler? Etnografik Örnekler

Arkeolojik bağlamlarda, detaylı analizlerden elde edilen verilere dayanan yorumlar ve etnoarkeolojik çalışmalar, süs eşyalarının bireysel ve kolektif kimlikleri simgeleyen ve aynı zamanda onların oluşumuna ve sürdürülebilirliğine katkı sunan materyal kültür öğeleri olduğunu göstermektedir⁴². Ancak, arkeolojik yaklaşımların ve analizlerin yanı sıra, süs eşyalarının kimliklerle ilişkisini, bu objelerin bireyler ve gruplar arasında sosyal ilişkileri kurma, sürdürme ve dönüştürmedeki yerini ele almadan çözümleyemeyiz. Kişisel süs eşyalarının birey, toplum, diğer materyal kültür öğeleri ve doğayla karşılıklı ilişkisi bu objelerin bedeni süslemenin ötesine geçen işlevlerini ve sosyal kimliklerle ilişkilerini de düşünmemizi sağlar. Etnografik örnekler, hediye ve takasın, insanlar ve materyal kültür arasındaki etkileşimin en önemli alanlarını oluşturduğunu ve materyal kültüre de sosyo-ekonomik bir anlam kattığını göstermektedir.

“Assembling Ornament and Assembling Identity” başlıklı çalışmasında Julian Thomas⁴³, süs eşyalarının insanlar ve diğer materyal kültür öğeleriyle nasıl ilişkilendiğini açıklamak için Bronislaw

Malinowski'nin⁴⁴ Trobriand adalarında gerçekleştirdiği etnografik çalışmalara dayanan “Kula sistemi” örneğine başvurur. Bu takas sisteminde takılar, kişinin bir parçası olabileceği gibi kişiyi farklı bir kişiye dönüştürebilme potansiyeli de taşımaktadır. Dolaşımlarıyla birlikte sosyal ilişkilerin yaratıldığı, bireylerin prestijinin arttığı bileklikler ve kolyeler, Kula sistemi içerisinde sosyal stratejilerin ve kurulan ilişkilerin aracıları olurlar. Farklı topluluklardan bireyler, sosyal statüleri ve kimlikleri ve takası yapılan süs eşyaları bu kültürel ve sosyo-ekonomik bağlam içerisinde yeni anlamlar üstlenerek bir bakıma birbirlerini yeniden var ederler. Eşyaların dolaşımı, takasın iki ucundaki kişilere farklı sosyal kimliklerin atfedilmesini sağlar⁴⁵. Kültürel yapının sürdürülebilirliğinin dış dünyayla etkileşime bağlı olduğu ve bireylerin bu etkileşim içinde statü kazandığı, objelerin ise bu ilişkinin merkezinde yer aldığı Kula sistemine benzer şekilde, boncukların komşu topluluklar arasındaki takas sistemleri içerisindeki yerini ele alan diğer etnografik çalışmalar da bu objelerin kimlikleri oluşturmada taşıdığı önemi vurgulamaktadır⁴⁶.

Elbette farklı topluluklarda, bölgelerde ve dönemlerde materyaller, teknolojiler ve sembolik anlamlar farklıdır ve bunlarla ilişkili kimlikler de çeşitlilik göstermektedir. Etnografik örnekler materyal kültürün renk, doku, form gibi özelliklerinin kültürel olarak anlamlandırıldığını, farklı materyallerin

⁴² örn.: Alarashi 2014, 2016; Baysal 2019; Hodder 1982; Iliopoulos 2020; Mattson 2016; Thomas 2021; Williams 1987; Wright 2012.

⁴³ Thomas 2021.

⁴⁴ Malinowski 1922.

⁴⁵ akt.: Thomas 2021, 202-203.

⁴⁶ örn.: Strathern – Strathern 1971.

insan bedeniyle ve farklı kimliklerle özdeşleştiğini gösterir ve bu çeşitliliğe dair fikir sunar. Bu bağlamda, süs eşyaları dış görünümle mesaj verme, sosyal kimlikleri vurgulama, hastalıklara karşı koruma gibi amaçlara hizmet etmekte, ayrıca ritüellerde veya takas objesi olarak da kullanılmakta ve bu yönüyle birden çok işleve ve anlama sahiptir⁴⁷. Örneğin, Anadolu’da konuşma gücünü çeken çocukların bir dizi mavi boncuk taşırsa iyileşeceğine inanıldığı aktarılmaktadır⁴⁸. Kılıç’ın Doğu Anadolu’da gerçekleştirdiği etnografik çalışma da boncukların formlarına ve renklerine göre çeşitli inanışlarla ilişkilendirildiğini, örneğin, beyaz boncuk takan annenin sütünün artacağına ya da kırmızı renkli boncukların çeşitli hastalıkları iyileştireceğine inanıldığını ve bu inanışların hikayelerle nesilden nesile aktarıldığını göstermektedir⁴⁹.

Tarihöncesinde Süs Eşyaları: Sembolik Davranış, Teknoloji ve Kültürel Kimlik

Tarihöncesi kişisel süs eşyaları, “sembolik davranışın” ilk örnekleri içerisinde yer alır. Bu ilişkide süs eşyalarının form, materyal, renk ve teknolojik özelliklerinin topluluklar için sahip olduğu anlamlar saklıdır. Bu anlamları oluşturan şey ise tekno-kültürel seçimler, etkileşim ve dolaşım ağları ve tüm bu süreçlerin altında yatan, süs eşyaları aracılığıyla simgelenerek aktarılan sosyal hafızadır⁵⁰. Çeşitli araştırmacılar⁵¹, avcı toplayıcı grupların artan popülasyon

sayısı karşısında sosyal ilişkileri ve aidiyeti devam ettirmek amacıyla, sözlü olmayan bir iletişim sistemi içerisinde bu bağları süs eşyaları gibi materyal kültür öğeleri aracılığıyla simgeleyerek sürdürdüğünü önerir. Süs eşyalarıyla simgelenen sosyal bilgi içerisinde bireyin, ait olduğu topluluğun ya da sosyal grubun hammaddeye erişimi olduğu, süs eşyalarının yapımına dair zaman, bilgi ve tecrübeye sahip olduğu ya da bu materyal kültür öğesine erişim sahibi olduğu gibi mesajların yer aldığı önerilmektedir⁵². Tarihöncesinde süs eşyalarının sembolik anlamlarını vurgulayan araştırmaların, bu objelerin tarihöncesi insanlar için ifade etmiş olabileceği estetik önemi göz ardı edebildiğini belirten Antonis Iliopoulos ise, Orta Paleolitik Dönem’de *Nassarius kraussianus* türü kabuk boncukların farklı kompozisyonlarla, farklı şekillerde ipe dizilerek kullanımının zaman içerisindeki değişiminin estetik algılardaki değişimle ilişkili olduğunu önerir ve farklı boncuk formları, hammaddeler, renkler veya kompozisyonlar üzerinden takip edebileceğimiz estetik algıların üretiminin, tekrarının ve yeni kuşaklar tarafından kullanılmaya devam edilmesinin kültürel aidiyet hissi yaratarak bireyleri toplumsallaştırdığını söyler⁵³.

En Erken Boncuklar ve Teknolojiler

Güneybatı Asya’dan Afrika ve Avrupa’ya dek geniş bir coğrafyada Orta Paleolitik Dönem’den itibaren kullanılan bu materyal kültür öğeleri, tarihöncesinde

⁴⁷ Boivin 2004; Hodder 1982; Kılıç 2017; McAdam 2008; Williams 1987.

⁴⁸ Örnek 1995; akt.: Kılıç 2017, 850.

⁴⁹ Kılıç 2017.

⁵⁰ Iliopoulos 2020.

⁵¹ Kuhn 2014; Kuhn – Stiner 2007a; Kuhn – Stiner 2007b; Stiner 2014.

⁵² Quinn 2006, 19.

⁵³ Iliopoulos 2020, 26-34.

bireysel kimliklerin ve grup aidiyetlerinin yaratımında, sürdürülmesinde, simgelenmesinde ve yeni teknolojilerin gelişiminde merkezi bir rol oynamıştır⁵⁴. Güney Levant'ta Misliya Mağarası, Qafzeh Mağarası ve Skhul Mağarası'nda bulunan kabuk boncuklar⁵⁵, Kuzey Afrika'da Bizmoune, Contrebandiers ve Grotte des Pigeons Mağaralarında bulunan *Tritia gibbosula* türü kabuk boncuklar⁵⁶, Doğu Afrika'da Panga ya Saidi Mağarası'ndan deniz kabuğu boncuklar ile deniz kabuklarından ve devekuşu yumurtası kabuğundan üretilmiş, disk formu boncuklar gibi modifiye edilmiş formlar⁵⁷, Güney Afrika'da Blombos Mağarası'ndan insan eliyle delinmiş kabuklar⁵⁸ ve Border Mağarası'nda bir çocuk mezarında bulunmuş *Conus ebraeus* türü boncuklar⁵⁹, İber Yarımadasında Orta Paleolitik buluntu yerlerinden bilinen pigment boyalı kabuklar⁶⁰ ve Hırvatistan'da Krapina'da bulunmuş süs eşyaları⁶¹ en erken örnekler içerisindedir. Üst Paleolitik Dönem'e geldiğinde, deniz kabuğu, hayvan kemiği ve dışından yapılmış boncuklar yaygınlaşmaya başlar⁶² (Tablo 3). Bu dönemde mezarlarda da yüksek miktarlarda görülmeye başlayan boncukların hastalıkları, günlük yaşamda üstlendikleri roller veya ölüm nedenleri

gibi faktörler dolayısıyla çocuklar ve gençler gibi farklı yaş gruplarından seçilmiş bireylerin kimliklerini simgelediği önerilmektedir⁶³. Aynı mezarda bulunan boncuklar, kimi örneklerde farklı üreticiler tarafından üretilmiş ya da uzak mesafelerden getirilmiş ve bir bireyle birlikte mezara koyulmak amacıyla kompozit bir takıda buluşturulmuş objelerdir ve bu açıdan teknoloji, etkileşim ve takasın sosyal kimlikle ilişkisini gösterirler⁶⁴.

Çalışmanın odağındaki coğrafya olan Anadolu ve Levant'a geri döndüğümüzde (Harita 1), en erken örneklerden itibaren boncuk formları ve hammaddelerinde devam eden ve değişen trendler takip edilebilmektedir. Süs eşyaları üzerinden okuyabildiğimiz tekno-kültürel yenilikler, olasılıkla farklı gelenekler, kültürel kimlikler ve grup aidiyetleriyle ilişkili bölgesel farklılıklar içerir ve her yenilik bir başka gelişimi tetikler⁶⁵. Orta Paleolitik Dönem'den ilk örnekler, su ve kum ile aşınma gibi doğal süreçler sonucu açılmış deliklere sahip kabuklardır. Güney Levant'ta Misliya ve Qafzeh mağaralarında bulunan *Glycymeris nummaria* türü kabuklarda doğal aşınma sonucunda oluşan delikler, bazı örneklerde üzerlerinde aşıboyası (ochre)

⁵⁴ örn.: Alarashi 2014; Bar-Yosef Mayer ve diğ. 2020; Baysal 2019; Bonnardin 2009; d'Errico ve diğ. 2020; Ifantidis 2019; Kuhn – Stiner 2007a; Kuhn – Stiner 2007b; Langley 2015; Newell ve diğ. 1990; Rigaud 2011; Rigaud ve diğ. 2015; Vanhaeren 2005; White 1993; Zilhão ve diğ. 2010.

⁵⁵ Bar-Yosef Mayer ve diğ. 2009, 2020.

⁵⁶ Bouzouggar ve diğ. 2007; d'Errico ve diğ. 2009; Steele ve diğ. 2019.

⁵⁷ d'Errico ve diğ. 2020.

⁵⁸ Vanhaeren ve diğ. 2013.

⁵⁹ d'Errico – Backwell 2016.

⁶⁰ Zilhão ve diğ. 2010.

⁶¹ Frayer ve diğ. 2020; Radović ve diğ. 2015.

⁶² Álvarez Fernández 2011; Moro Abadia – Nowell 2015; Vanhaeren – d'Errico 2002; White 2007.

⁶³ örn.: Trinkaus – Buzhilova 2018; Vanhaeren – d'Errico 2002; Zilhão 2005.

⁶⁴ örn.: Vanhaeren – d'Errico 2003; Vanhaeren – d'Errico 2005; Zilhão 2005.

⁶⁵ Bar-Yosef Mayer ve diğ. 2020; d'Errico ve diğ. 2020; Iliopoulos 2020; Newell ve diğ. 1990; Rigaud ve diğ. 2015.

kalıntıları bulunması ve kullanım izleri, bunların sahilden toplanarak yerleşmeye getirildiğini ve ipe geçirilerek kullanıldığını göstermektedir⁶⁶. Orta ve Üst Paleolitik Dönem’de doğal ve insan eliyle delinmiş kabuk ve diş boncuklarla birlikte, çeşitli yerleşmelerde tespit edilen, bitki liflerinden yapılmış ip kalıntıları⁶⁷, süs eşyalarının bedende taşınarak kullanılmasına dair motivasyonun delici ve ip üretimi gibi teknolojileri de tetiklediğini göstermektedir⁶⁸. Üst Paleolitik ve Epipaleolitik Dönem’de ise, beden ya da nesnelere boyanması gibi işlevleri olan materyaller, teknolojik süreçlere de entegre edilir. Örneğin, çakmaktaşı aletlerin üstünde ve geyik dişi pendantların deliklerinde gözlemlenen boya izleri, delme sırasında boya hammaddesinin aşındırıcı bir malzeme olarak kullanıldığını göstermektedir⁶⁹.

Deniz Kabukları, Uzun Erimli Tercihler ve Kültürel Kimlikler

Orta Paleolitik Dönem’de Levant, Afrika ve Avrupa’da benzer türlerdeki deniz kabuklarından yapılmış boncukların tercih edildiği görülmektedir. Güney Levant’ta *Glycymeris* türü çift kapaklı kavkılar ve *Nassarius kraussianus* ve *Tritia gibbosula* türü gastropodlar en sık tercih edilen türlerdir. Bu bölgede en erken örnekleri Akdeniz kıyısına yakın alanlardan bilinen kabuklar olasılıkla doğrudan sahilden, toplulukların kendisi tarafından temin edilmiştir⁷⁰. Üst

Paleolitik ve Epipaleolitik Dönem’de gelindiğindeyse, özellikle *Nassarius* ve *Tritia* türü kabuk boncukların devamlılığı, morfolojik özelliklerine dayalı tercihlerle birlikte kültürel hafızanın ve belirli sosyal mesajların aktarımıyla da ilişkili olmalıdır⁷¹. Bu iki türün bin yıllar boyunca tercih edilmesinin nedeninin küçük boyutları, oval formları, parlak ve pürüzsüz yüzeyleri, delindiklerinde kullanımlarının uzun süreli olmasını sağlayan kalın kabukları gibi özellikleriyle ilişkili olduğu önerilmektedir⁷² (Fig. 2).

Epipaleolitik Dönem’de Akdeniz kıyı şeridinden uzakta, Ürdün Vadisi yerleşmelerinde bulunan deniz kabukları ve bunların yerleşmede üretildiğine dair veriler ise, toplulukların deniz kabuklarına erişim amacıyla dolaştıkları bölgenin genişlediğini ve topluluklar arasında karşılaşma ve etkileşimin yoğunlaştığını göstermektedir⁷³. Akdeniz kıyı çizgisinden içeride, doğuya doğru Azraq havzasından ve kuzeyde Toroslar ile Orta Anadolu’dan elde edilen veriler de Epipaleolitik Dönem’de geniş coğrafyalar arasında dolaşım ve etkileşimin arttığını, Akdeniz kabuklarının ise dolaşım ağları içerisinde önemli bir yeri olduğunu ortaya koymaktadır⁷⁴.

Anadolu ve Levant’ta Üst Paleolitik ve Epipaleolitik Dönem’de artarak tercih edilen *Tritia gibbosula* gibi türlerin devamlılığıyla birlikte yeni türler de tercih

⁶⁶ Bar-Yosef Mayer 2005; Bar-Yosef Mayer ve diğ. 2020.

⁶⁷ Hardy ve diğ. 2013; Kvavadze ve diğ. 2009; Radović ve diğ. 2020.

⁶⁸ Bar-Yosef Mayer ve diğ. 2020.

⁶⁹ Tejero ve diğ. 2021.

⁷⁰ Belfer-Cohen – Hovers 2020.

⁷¹ Bar-Yosef Mayer 2015; Kuhn 2014; Steele ve diğ. 2019; Stiner 2014; Stiner ve diğ. 2013.

⁷² Stiner ve diğ. 2013.

⁷³ Belfer-Cohen – Hovers 2020.

⁷⁴ Baysal 2013b; Baysal – Ereğ 2018; Maher ve diğ. 2012; Richter ve diğ. 2011.

edilmeye başlar⁷⁵ (Tablo 3). Örneğin, Anadolu'da Üçağzlı Mağarası'nda Üst Paleolitik Dönem'de *Tritia gibbosula* ve *Columbella rustica* türü Akdeniz kabukları baskındır. Zamansal olarak baktığımızdaysa, süreç içerisinde *Tritia gibbosula* türü kabukların baskınlığını yitirdiğini ve Epipaleolitik Dönem'e doğru oransal olarak *Columbella rustica* türü kabuklar ile eşit hale geldiklerini görürüz. Epipaleolitik Dönem'de ise *Dentalium* veya *Antalis* sp. gibi yeni türler de tercih edilmeye başlar⁷⁶. Üst Paleolitik ve Epipaleolitik Dönem'de Anadolu'nun Akdeniz kıyısında yer alan Öküzini ve Karain mağaralarında da yaklaşık 30 km uzaklıktaki kıyıda elde edilmiş olduğu düşünülen çeşitli kabuk türleri görülür. Öküzini Epipaleolitik örnekleri içerisinde, bu dönem için bir başka örneği bilinmeyen ve Neolitik Dönem'de kullanımı özellikle Fırat havzasında artış gösterecek olan⁷⁷ *Luria lurida* türü bir kabuk boncuk ile daha yaygın olarak *Columbella rustica* ve *Tritia gibbosula* türü kabuklar yer almaktadır⁷⁸. Sık görülen bir başka türü, Epipaleolitik Dönem'de Anadolu ve Levant'ta daha da yaygınlaşan *Dentalium* boncuklar oluşturmaktadır⁷⁹. Karain B'de de benzer şekilde *Columbella rustica*, *Tritia gibbosula* ve *Dentalium* türleri baskındır ve bitmiş boncuklarla birlikte bulunan *Dentalium* çekirdekleri, boncukların mağarada üretildiğini göstermektedir⁸⁰.

Akdeniz'den *Tritia* kabukları ile *Dentalium* veya *Antalis* sp. türü kabukların fosil ve deniz kökenli örnekleri Geç Epipaleolitik Dönem'de Anadolu ve Levant'ta yaygınlaşır⁸¹. Anadolu'da, Toroslarda yer alan Direkli Mağarası'nda, tümü farklı derecelerde kullanım izi taşıyan *Tritia gibbosula* ve *Antalis dentalis* türü kabuk boncuklar baskın olmakla birlikte az sayıda *Columbella rustica* türü kabuklar da mevcuttur⁸². Batı Anadolu'da, Girmeler Mağarası'nın Geç Epipaleolitik Dönem tabakalarında bulunan süs eşyaları ise sırasıyla *Tritia gibbosula*, *Columbella rustica* ve *Dentalium* türü kabuklardan oluşmaktadır ve Akdeniz kıyı şeridinde, Öküzini ve Karain Mağarası B Gözündeki çağdaşı topluluklarla benzer tercihler sergiler⁸³. Kıyıya daha uzak mesafede, Orta Anadolu'da Konya ovasında konumlanan Pınarbaşı kaya sığınağında ise Geç Epipaleolitik'te *Dentalium* sp. türü kabuklar baskındır, bunu *Tritia gibbosula* türü takip eder ve *Columbella rustica* ve *Nerita* sp. türü kabuklar da mevcuttur⁸⁴. Pınarbaşı'nda *Dentalium* türü kabukların baskınlığı Güney Levant'taki Natuf topluluklarının kişisel süs eşyası tercihleriyle paralellikler taşırken, *Tritia* ve *Columbella* türü kabuklar ise olasılıkla topluluğun tercihlerini etkileyen yerel/ölgün kültürel kimliğine işaret etmektedir⁸⁵. Direkli Mağarası'nda da *Tritia* kabukların baskınlığının mağarayı

⁷⁵ Bar-Yosef Mayer 2005; 2015; Stiner ve diğ. 2013.

⁷⁶ Stiner ve diğ. 2013.

⁷⁷ Alarashi 2010; Alarashi 2014.

⁷⁸ Albrecht ve diğ. 1992, 137-138.

⁷⁹ Albrecht ve diğ. 1992.

⁸⁰ Albrecht ve diğ. 1992, 137; Özçelik 2015, 128.

⁸¹ Güney Levant için bkz.: Bar-Yosef Mayer 2005, 2008; Kurzawska ve diğ. 2013; Anadolu için bkz.: Baysal 2013b; Baysal 2016a; Baysal – Ereğ 2018; Stiner ve diğ. 2013.

⁸² Baysal 2016a.

⁸³ Erdoğru ve diğ. 2021, 308.

⁸⁴ Baysal 2013b, Tablo 2.

⁸⁵ age., 270.

kullanan topluluğun özgün tercihleriyle ilişkili olduğu, *Dentalium* türü kabukların ve aşağıda ele alınacak olan taş boncukların ise topluluğun etkileşimde bulunduğu Güney Levant coğrafyası ile ilişkileri yansıttığı önerilmektedir⁸⁶. Anadolu'da benzer deniz kabuklarının tercihine rağmen buluntu yerleri/bölgeler arasında takip edilebilen farklılıkların ve bu farklılıkların kültürel kimliklerle olası ilişkisinin bir benzerini Fırat havzasında da görürüz. Bu farklılık, Geç Epipaleolitik Dönem'de Güney Levant'ta *Dentalium* veya *Antalis* sp. türü kabukların belirgin baskınlığına ve bunların Anadolu'da da dolaşımında olmasına karşın Fırat havzasındaki Abu Hureyra 1'de bu kabukların tercih edilmemiş olmasıdır. Abu Hureyra'da Geç Epipaleolitik Dönem'de en sık tercih edilen tür, Paleolitik Çağ'dan beri en baskın türler içerisinde olan *Tritia gibbosula*'dır⁸⁷. Bu eğilim, olasılıkla bölgede Üst Paleolitik'ten aktarılan kültürel tercihler ve kimliklerle ilişkilidir. Aynı bölgedeki Dederiyeh Mağarası'nda⁸⁸ *Dentalium* veya *Antalis* sp. türü kabuk boncukların baskınlığıysa tercihleri etkileyen farklı kültürel kimliklerin varlığıyla açıklanabilir.

Geç Epipaleolitik Dönem'in sonlarına doğru Fırat havzasında Abu Hureyra ve Mureybet gibi çağdaş yerleşmelere ulaşan deniz kabukları sayısal bir düşüş yaşar⁸⁹. Bu dönemde, Anadolu ve Levant'ta boncuk yapımı ve kullanımında yeni teknolojilere paralel olarak yeni materyallerin de tercih edildiği

görülmektedir⁹⁰. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'in ortalarına doğru, bu teknolojilere yerel olmayan hammaddeler ve gittikçe komplike bir hale gelen teknikler entegre edilecektir⁹¹. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de Orta Anadolu'da, kıyıdan uzak iki yerleşme olan Boncuklu ve Aşıklı'da tercih edilen kabuk türleri ise yeni materyallerin ve teknolojilerin süs eşyası pratiklerine yansımalarının yanı sıra hem devamlılık örüntülerini hem de aynı coğrafyayı paylaşan topluluklar arasındaki farklılıkları takip edebilmemizi sağlamaktadır. Konya ovasındaki Boncuklu'da *Tritia gibbosula* türü kabuk boncuklar baskındır ancak *Nerita*, *Columbella* ve *Dentalium* türü kabuklar da mevcuttur⁹². Bölgenin doğusundaki Kapadokya'da yer alan Aşıklı'da ise sırasıyla *Conus*, *Columbella* ve *Tritia* türleri baskındır ve *Dentalium* ya da *Antalis* türü, bir örnek haricinde mevcut değildir⁹³. Benzer kabuk türleri her iki yerleşmede de bulunmakla birlikte, oransal farklılıklar, aynı erişim ağlarını kullandığını düşünebileceğimiz çağdaş iki topluluğun kültürel kimlikleriyle ilişkili farklı tercihleri bulunduğunu düşündürmektedir. Orta Anadolu'da, Çatalhöyük'ten elde edilen veriler ise Epipaleolitik Dönem'den beri tercih edilen kabuk türlerinin Anadolu'nun iç bölgelerine dek dolaşımının Çanak Çömlekli Neolitik Dönem'de de devam ettiğini göstermektedir⁹⁴.

⁸⁶ Baysal 2016a, 143.

⁸⁷ Ridout-Sharpe 2015.

⁸⁸ Nishiaki ve diğ. 2011.

⁸⁹ Ridout-Sharpe 2015.

⁹⁰ Bar-Yosef Mayer – Porat 2008.

⁹¹ örn.: Alarashi 2016; Groman-Yaroslavski – Bar-Yosef Mayer 2015; Yelözer – Alarashi 2021.

⁹² Baysal 2013b, 7, Tablo 3.

⁹³ Yelözer 2018; Yelözer – Christidou 2021.

⁹⁴ Veropoulidou 2021.

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’de Fırat havzası ve Toroslara baktığımızda, Akdeniz (*Luria lurida*) ve Kızıldeniz (*Erosaria nebrites* ve *Erosaria turdus*) kökenli yeni kabuk türleri görürüz⁹⁵. Hem daha erken tarihlerde, Erken Epipaleolitik Dönem’de, hem de Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’de Güney Levant’ta ve ayrıca Üst Paleolitik Dönem’de, Anadolu’da az sayıda da olsa, görülen⁹⁶ bu kabuklar, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’de özellikle Fırat havzası yerleşmelerinde, insan iskeletleriyle birlikte bulunmakta ve kompozit takılar içerisinde kullanıma şekilleri de göz önüne alındığında, hem topluluklar için kültürel kimliğin hem de topluluk içerisindeki sosyal grupların kimliğinin bir göstergesi haline gelmiştir⁹⁷. Aynı dönemde, Güney Levant’ta ayrıca *Glycymeris nummaria* türü kabukların devamlılığını, kimi örneklerde diğer türlere oranla sayısal olarak oldukça yüksek adetlerle bulduklarını ve bazı durumlarda alet olarak da kullandıklarını ya da tepesinde doğal deliği bulunan örneklerin taş aletlerle birlikte saklandığını görmekteyiz⁹⁸.

Columbella ve *Tritia* gibi kabuk türlerinden boncuklar, kızıl geyik köpek dişinden pendantlar ve damla formlu taş pendantlar arasında morfolojik benzerlikler olduğunu öneren Stiner, Üst Paleolitik Dönem’den itibaren boncuk yapımı ve kullanımında belirli formların tercih edildiğini ve farklı materyallerde bu formların arandığını, uyarlandığını,

zaman içerisinde yeni materyallere yönelimin de bununla ilişkili olduğunu belirtmektedir⁹⁹. Epipaleolitik Dönem’de belirginleşmeye başlayan bölgesel ayrımlar ile eş zamanlı şekilde yeni formlar ve materyallerin boncuk yapımı ve kullanımında tercih edilmeye başlaması ise, kurulan yeni toplumsal aidiyetler ve kültürel kimliklerle ilişkilidir¹⁰⁰. Dolayısıyla, bu kronolojik benzerlik, devamlılık ve değişim örüntüsünün ardında, artan popülasyon, bölgeler arası dolaşım, topluluklar arası etkileşim ve yoğunlaşan bilgi/eşya alışverişi gibi sosyal nedenler yer alır¹⁰¹. Ek olarak, kıyı seviyesindeki değişimlerin, yeni deniz kabuğu türlerini daha erişilebilir hale getirmiş olması gibi çevresel nedenler de vurgulanmalıdır¹⁰². Özetlemek gerekirse, baskın türler içerisinde görülmeye başlayan bölgesel farklılıklar, toplulukların farklı dolaşım ve takas rotalarını tercih etmesi ve yeni kolektif kimliklerin ortaya çıkmasıyla ilişkilirken, devam eden öğelerin kültürel kimliklerinde geçmişten gelen birtakım öğeleri koruma motivasyonu ile ilişkili olduğu önerilebilir.

Üst Paleolitik ve Epipaleolitik Dönem’den itibaren, taksonomik açıdan takip edilebilen devamlılıklara karşın, deniz kabuklarının kullanım biçimlerinde özellikle Neolitik Dönem’de görülen çeşitlenme, yerleşmeler arası farklı tercihler ve Kızıldeniz’den Levant ve Anadolu’ya dek genişleyen dolaşım ağları ile entegre edilen yeni materyaller ve yeni

⁹⁵ Alarashi 2014, Alarashi ve diğ. 2018; Ridout-Sharpe 2015.

⁹⁶ Albrecht ve diğ. 1992, 137; Bar-Yosef Mayer 2014; Richter ve diğ. 2011; Schechter ve diğ. 2021.

⁹⁷ Alarashi ve diğ. 2018.

⁹⁸ Schechter ve diğ. 2021.

⁹⁹ Stiner 2014.

¹⁰⁰ Belfer-Cohen – Bar-Yosef 2002.

¹⁰¹ Maher ve diğ. 2012; Richter ve diğ. 2011.

¹⁰² Stiner ve diğ. 2013, 393.

teknolojiler ise boncuk yapımı ve kullanımında yeni trendlerin ortaya çıktığını düşündürmektedir. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’de bu ağ içerisindeki öğelerden kimi taş boncuklar (örn.: aşağıda ele alınacak olan “kelebek” formlu boncuklar) ve bazı Akdeniz kabukları ise iç bölgelere, Orta Anadolu’ya dek ulaşmıştır¹⁰³. Bu devamlılık ve değişim trendlerine teknolojik açıdan baktığımızda, Üst Paleolitik ve Epipaleolitik Dönem’de doğal koşullar sonucunda delinmiş kabukların kullanımı devam ederken, birtakım teknolojik yeniliklerin yaşandığı görülür. *Antalis* türü kabukların kesme ve koparma yöntemiyle halka veya silindirik formlu boncuklara dönüştürülmesi, ardından Geç Epipaleolitik Dönem’de kabukların doğal formu tümüyle modifiye edilerek ve yeni delme teknikleri kullanılarak disk formlu boncukların yapımı bu yenilikler içerisinde¹⁰⁴. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’de görülen bir başka teknolojik yenilik ise belirli türlerde (*Tritia*, *Luria* ve *Erosaria* sp.) kabuklardan boncuk yapımına, kabuğun sırt kısmının çıkarılmasını sağlayan ve ayrıca *Conus* sp. gibi bazı diğer gastropodların da disk formlu boncuklara dönüştürülmesinde kullanılan sürtme/aşındırma tekniklerinin entegre edilmesi olmuştur¹⁰⁵. Bu yeni teknikler, eş zamanlı olarak taş boncuk teknolojilerinde görülen değişimlerle de ilişkilidir.

Bölgeler arasında dolaşımda olan farklı deniz kabuklarının topluluklar için

kültürel kimliği oluşturma ve yansıtma potansiyelinin yanı sıra, topluluk içerisinde kimi bireylerin veya grupların kimlikleriyle ilişkisine dair veriler de takip edilebilmektedir. Farklı kabuk türlerinin mezarlarda bulunma şekli ile cinsiyet ve yaş gruplarına göre dağılımı bu tür çıkarımlarda bulunmamızı sağlamaktadır. Örneğin, Orta Anadolu’da Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’e tarihlenen Aşıklı’da *Conus* ve *Columbella* türü boncukların büyük bölümü yetişkin bir erkeğe ait mezarda, yerel olmayan farklı materyallerden yapılmış boncuklarla birlikte kompozit bir takının parçası olarak bulunmuştur¹⁰⁶. Aynı dönemde Fırat havzasında yer alan Tell Halula’daki mezarlarda ise Cypraeidae sp. türü kabuklar çocuklarda pelvis çevresinde bulunurken, yetişkinlerde baş çevresinde ya da hem baş hem de pelvis çevresinde bulunmaktadır¹⁰⁷. Aşıklı örneğinde¹⁰⁸ yerel olmayan Akdeniz kabukları olasılıkla bu bireyin hammadde temini, takas ve etkileşim ağlarıyla ilişkili sosyal kimliğine işaret ederken, Tell Halula’da¹⁰⁹ çocuklar ve yetişkinler arasında görülen farklılık, takıların farklı yaş grupları için farklı kullanım biçimleri olduğunu ve yaşla birlikte dönüşen sosyal kimliklere işaret edebileceğini düşündürür. Yaş ile ilişkili kimliklere işaret eden benzer bir örüntü, Çanak Çömlekli Neolitik Dönem’de Orta Anadolu’da, yerel olmayan Akdeniz kabuklarından boncukların büyük kısmının mezarlarda bulunduğu ve bu mezarların genellikle

¹⁰³ Baysal 2013a; Bains 2012; Yelözer 2018; Yelözer – Alarashi 2021.

¹⁰⁴ Bar-Yosef Mayer 2014, 94-95.

¹⁰⁵ Alarashi 2021; Bar-Yosef Mayer 2014, 96.

¹⁰⁶ Yelözer – Özbaşaran (baskıda).

¹⁰⁷ Alarashi ve diğ. 2018.

¹⁰⁸ Yelözer 2016; 2018.

¹⁰⁹ Alarashi ve diğ. 2018

çocuklara ve genç bireylere ait olduğu Catalhöyük'te de görülmektedir¹¹⁰.

Taş Boncuklar, Yeni Renkler, Yeni Teknolojiler

Anadolu ve Levant'ta Geç Epipaleolitik Dönem'de yaşanan bir değişim, çeşitli taşlar ve minerallerden boncuk yapımında yeni teknolojilerin gelişmeye başlamasıdır. Silindir, disk, oval ve dörtgen formlar gibi Neolitik Dönem'de yaygın hale gelen formlarda malahit, turkuaz, amazonit, serpantin gibi çeşitli minerallerden üretilmiş bu boncukların (Fig. 3a-b) ortak özelliğinin yeşil renkleri olduğu tespitiyle Bar-Yosef Mayer ve Porat, bu artışı yoğunlaşmaya başlayan hasat faaliyetleriyle ilişkilendirir ve yeşil renkli boncukların kültürel ve sembolik bir anlam taşıdığını önerirler¹¹¹. Anadolu'da bilinen örnekler içerisinde Direkli'de bulunan iki yeşil renkli taş boncuk içerisinde silindir/fıçı formlu bir örnek tekno-morfolojik açıdan Fırat havzası ve Levant'tan bilinen örneklerle benzerlikler taşıırken (Fig. 3a.1), çift delikli, yassı bir başka boncuk bu dönem için üniktür¹¹² (Fig. 3a.2). Bu örnek, Neolitik Dönem'den bilinen yassı, "kelebek" formlu boncukların öncüsü olan çeşitli taş boncuk teknolojilerinin Epipaleolitik Dönem'de denenmeye başladığını önermektedir¹¹³.

Yeşil renkli boncuklarla birlikte, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'den itibaren beyaz ve kırmızı kireçtaşı ve kuvars grubu minerallerden de boncuk yapımı artış göstermeye başlar. Ürdün'de

Jilat-Azraq havzasında taş boncuk yapımında görülen artışla birlikte buradaki yerleşmelerde yer alan boncuk atölyeleri, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de yaşanan çeşitli değişimleri ortaya koymaktadır. Bu dönemde boncuk formları çeşitlenir, daha büyük boyutlu formlar ortaya çıkar¹¹⁴. Bu yerleşmelerde bulunan yontmataş ve sürtmetaş aletler ile boncuk yapımına işaret eden hammadde yumruları, çekirdekler, önformlar ve bitmemiş boncuklar, boncukların yapımında uygulanan teknikler içerisinde hammadde temini, yongalama, kesme, elle ya da mekanik bir aletle iki yönden delme, sürtme/aşındırma aşamaları olduğunu ve her bir tekniğin farklı materyaller ve formlar için geliştirildiğini göstermektedir¹¹⁵. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de taş boncukların artışını ve tekno-morfolojik çeşitliliğini tartışan Wright ve Garrard, yeni renk, boyut ve formlardaki boncukların oluşturduğu takıların, bu dönemde gittikçe kalabalıklaşarak bir arada uzun süreli yaşamı deneyimlemeye başlayan topluluklar içinde oluşmaya başlayan yeni sosyal kimlikleri simgelediğini önerir¹¹⁶.

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem, Güneybatı Asya'da yerleşik yaşama geçen toplulukların gittikçe karmaşıklaşan yeni teknolojiler geliştirdiği bir süreçtir. Yeni teknolojilerin boncuk üretimine entegre edilmesi ve akik, nabit bakır, malahit, Kızıldeniz kabukları gibi Levant, Zagroslar, Kıbrıs ve Orta Anadolu toplulukları için kimileri yerel olmayan materyallerin tercihi, bu objelerin uzak

¹¹⁰ Veropoulidou 2021, 262.

¹¹¹ Bar-Yosef Mayer – Porat 2008.

¹¹² Baysal 2016a; Baysal – Ereğ 2018.

¹¹³ Baysal – Ereğ 2018, 9.

¹¹⁴ Wright – Garrard 2003.

¹¹⁵ Wright ve diğ. 2008.

¹¹⁶ Wright – Garrard 2003, 276.

coğrafyalar arasında dolaşımı, farklı yerleşmelerde farklı miktarlarda ve farklı bağlamlarda bulunmasıyla sonuçlanmıştır. Bunlar içerisinde “kelebek” formlu boncuklar (Fig. 3c), Fırat havzası¹¹⁷, Levant¹¹⁸, Zagroslar¹¹⁹, Orta Anadolu¹²⁰ ve Kıbrıs’a¹²¹ dek yayılan geniş bir coğrafyadan bilinmektedir. Genellikle akik, kuvars, turkuaz, serpantin ve obsidiyen gibi taş türlerinden üretilen bu boncukların üretim zinciri hammadde temini, ısıtma, yongalama, sürtme/aşındırma ve çift taraflı uzun delikler açma gibi her biri farklı teknolojilere dair bilgi ve tecrübe, gerektiren teknikler içerir¹²².

Bu dönemde yaygınlaşan “kelebek” formlu boncuklar örneğinde gördüğümüz gibi, boncuk teknolojilerine yeni ve zor teknikler entegre edilmiştir. Bu yenilik, daha önceki dönemlerden itibaren özellikle yontmataş teknolojilerinden aktarılan arka planla birlikte boncuk yapımında tercih edilen aletlerin ve tekniklerin gelişimiyle, hammaddelerin daha iyi tanınmaya başlamasıyla ve üreticilerin tecrübe ve yetenek derecesinin artışıyla ilişkilidir¹²³.

Uzmanlaşma ve Sosyal Kimlik

Teknolojik uzmanlaşma ya da zanaat uzmanlığı, arkeolojik veride bireyleri, sosyal kimlikleri ve rol gruplarını tanımlamamızı ve tartışmamızı sağlayan bir kavram niteliğindedir. Bu kavramın arkeoloji literatüründe ele alınış biçimine

dair genel eğilimin merkezi otorite ve “elitler” gibi temalara odaklandığını vurgulayan Baysal, bu yaklaşımların uzmanlaşmayı tanımlamak için önerdiği parametreleri şu şekilde özetler: (a) üretime harcanan zamanın yoğunluğu, (b) bu üretimden fayda elde edilmesi, (c) bu üretimi gerçekleştiren kişiye bir isim ya da statü atfedilmesi, (d) bu üretim karşılığında üreticiye maddi bir geri dönüş sağlanması, (e) ihtiyaçtan fazlasının üretilmesi, (f) yüksek teknolojik bilgi ve yetenek derecesi, (g) üretime katılan hane ya da birey sayısı¹²⁴. Ancak bu tanımlamalar, oldukça karmaşık teknolojilerle hem günlük kullanım için hem de sembolik amaçlarla çeşitli materyal kültür öğelerinin üretildiği, diğer yandan hiyerarşik bir sosyal yapılanmaya işaret eden verilerin bulunmadığı Neolitik Dönem için uygulanabilir değildir. Bu tespitle, Neolitik Dönem için uzmanlaşma kavramını yeniden ele alan Baysal, Neolitik Dönem’de uzmanlaşmanın takas, teknolojik bilgi birikimi, hammaddeye erişim, talep/ihtiyaç ve ürünün form, stil, işlev, hammadde ve teknik gibi farklı açılardan karşı taraf için tanınırlığa sahip olması gibi parametrelerle ilişkili olduğunu ancak geçici, bireysel ya da kurumsallaşmamış düzeyde olabileceğini önermektedir¹²⁵. Costin de uzmanlaşmayı tanımlarken iki ayrı kategoriden bahseder: “bağımsız uzmanlaşma” ve “bağımlı uzmanlaşma”. Bağımsız uzmanlaşma, hane bazında ya da topluluğun ortak kullanımındaki

¹¹⁷ Alarashi 2016; Coşkunsu 2008; Erim-Özdoğan 2011.

¹¹⁸ Groman-Yaroslavski – Bar-Yosef Mayer 2015; Spatz ve diğ. 2014

¹¹⁹ Richardson 2020.

¹²⁰ Bains 2012; Yelözer 2018.

¹²¹ Moutsiou – Kassianidou 2019.

¹²² Alarashi 2016; Groman-Yaroslavski – Bar-Yosef Mayer 2015; Yelözer – Alarashi 2021.

¹²³ Alarashi 2016, 507.

¹²⁴ Baysal 2013c, 236.

¹²⁵ age., 239, Tablo 1.

atölyelerde herkesin erişim sağlayabileceği ürünlerin uzmanlık gerektiren teknolojilerle üretimini içerir. Bağımlı uzmanlaşmaysa merkezi bir gücün kontrolü altında yapılan uzmanlaşmış üretimi ifade etmektedir¹²⁶. Ancak, Neolitik Dönem’de uzmanlaşmış bir teknolojinin ürünü olan taş boncuklar bu iki kategoriye de tam olarak uymamakta, ikisi arasında bir yerde konumlanmaktadır¹²⁷.

Neolitik Dönem’de boncuk teknolojilerinin uzmanlaşma ve sosyal kimlikle ilişkisini ele alırken başvurulabilecek kriterlerden biri, birden çok boncuğun toplu üretimi ya da aynı tekniğin farklı ürünlerde başarılı kullanımı üzerinden tanımlayabileceğimiz standardizasyondur¹²⁸. Bir diğeri, uzun zaman ve öğrenme süreçleri gerektiren ve/veya erişilmesi zor hammaddelerden karmaşık teknolojiler kullanılarak yapılan üretimler ve bu ürünlerin uzak mesafeler arasında dolaşımında olmasıdır¹²⁹. Bir başka kriter ise üretimde tercih, hata ve öğrenme süreçlerinin tanımlanmasıdır¹³⁰. Wright ve diğeri, üreticilerin yüksek bilgi birikimi ve yeteneğinin tek başına uzmanlaşmanın göstergesi olmadığını vurgular¹³¹. Ancak, teknolojik bilginin bireyler ya da nesiller arasında aktarımının sürekliliği sağlayacağını ve aktarılan bilgi ile öğrenilen uzmanlaşmış üretimin sosyal grupların oluşumuna etki edeceğini düşündüğümüzde, “uzmanlaşmış” ve

“amatör/çırak” seviyesindeki farklı üretimlerin bir arada olmasını uzmanlaşmanın göstergeleri içerisinde değerlendirebiliriz¹³². Arz-talep mekanizmasının uzmanlaşmayla ilişkisine dair verileri ise, uzak mesafeler arasında dolaşan ve üretimi bilgi birikimi ve tecrübe gerektiren boncukların, üretimleriyle ilişkili arkeolojik veri bulunmayan yerleşmelerde bitmiş haldeki örneklerinde arayabiliriz¹³³.

Az sayıda çalışma, tarihöncesinde boncuk ve pendant üretiminde öğrenme süreçlerini nasıl tanımlayabileceğimize dair parametreler önerir¹³⁴. Neolitik Dönem’de *Cerastoderma glaucum* türü kabuklardan disk formlu boncuk üretimine dair verilere dayanarak Perlés ve Pion, amatör üreticilere/çıraklara dair birtakım göstergeler belirlemiştir: (a) yanlış hammadde/hammaddenin üretime uygun olmayan kısımlarının seçimi, (b) yanlış teknikle yongalama sonucunda oluşan asimetrixler, fazla küçük, büyük ya da kalın önform çıkarımı, (c) delme sırasında yönün yanlış ayarlanması ve deliğin tamamlanamaması, (d) yongalama ya da delme sırasında kırılan örnekler, (e) tamamlanmamış örnekler¹³⁵. Hatalı ya da başarıyla uygulanan tekniklerin tanımlanmasıyla, çırakların yanı sıra uzmanlaşmış bireylerin de tanımlanabilmesi mümkündür. Bu soruyla, Jilat-Azraq havzası Neolitik Dönem yerleşmelerindeki bitmemiş

¹²⁶ Costin 1991.

¹²⁷ Wright ve diğ. 2008, 151-152.

¹²⁸ örn.: Alarashi 2021.

¹²⁹ örn.: Alarashi 2016; Groman-Yaroslavski – Bar-Yosef Mayer 2015; Yelözer – Alarashi 2021.

¹³⁰ örn.: Brill ve diğ. 2000; Perlés – Pion 2020; Roux ve diğ. 1995; Wright ve diğ. 2008.

¹³¹ Wright ve diğ. 2008, 152.

¹³² örn.: Perlés – Pion 2020.

¹³³ örn.: Orta Anadolu’da yer alan Aşıklı Höyük yerleşmesi, bkz.: Yelözer 2018.

¹³⁴ örn.: Arnold 2012; Perlés – Pion 2020.

¹³⁵ Perlés – Pion 2020, 238-239.

boncuklarda delme sürecinde karşılaşılan hataları ele alan Wright ve diğerleri¹³⁶, bir yerleşmede 95 adet bitmemiş boncuk içinde yalnızca iki örnekte hatalı uygulama tespit etmiştir. Gözlemlenen teknolojik standardizasyonla birlikte, hata payının az ve başarılı şekilde üretimi tamamlanmış boncuk sayısının fazla olmasının, uzmanlaşmış üreticilere işaret ettiği ifade edilmektedir.

Neolitik Dönem’de neredeyse tüm buluntu yerlerinde görülen küçük disk taş boncuklar ve aynı üretim tekniklerine dair izler içeren bazı kabuk boncuk türleri gibi örnekler, standartlaşmış toplu üretim süreçlerinin göstergeleridir. Üretimi sürtme/aşındırma gibi yavaş, detaylı ve aynı hareketlerin tekrarlanarak uygulanmasına dayanan teknikler gerektiren disk boncukların delinmiş ön formları ipe dizilerek, gruplar halinde öne-arkaya doğru döndürülerek, uzun süre sürtme/aşındırma işleminden geçirildikten sonra aynı formlara ve standart boyutlara ulaşmaktadır. Bu bağlamda, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’de, özellikle Fırat ve Dicle havzası yerleşmelerinde görülen çok sayıda disk boncuk örneği, boncuk üreticilerinin standart form ve boyutlarda üretim gerçekleştirdiğini göstermektedir¹³⁷. Aynı dönemde Tell Halula’daki mezarlarda, bireylerin kafatası ve pelvis çevresinde bulunmuş kabuk boncukların iz analizleri ve deneysel çalışmalar ise, üretim izlerinin boncuk yüzeyindeki dağılımına ve boncuk formlarının kalınlık gibi morfometrik özelliklerine dayalı olarak,

bu boncukların toplu şekilde üretildiklerini ortaya koymuştur¹³⁸.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada ele alınan arkeolojik ve etnografik örnekler, bedende taşınabilen objeler olarak kişisel süs eşyalarının kültürel/toplumsal aidiyetlerle ve sosyal kimliklerle ilişkili anlamlar taşıdığını önermektedir. Tarihöncesinde farklı materyallerden, farklı formlarda, boyutlarda ve renklerde boncukların tercih edilmesi veya farklı boncukların kompozisyonu, sosyal, kültürel ve ekonomik tercihlere paralel şekilde değişmiş ve dönüşmüştür. Anadolu ve Levant’ta tarihöncesi toplulukların kişisel süs eşyası pratiklerinde, hammadde tercihlerinde ve tekno-morfolojik açıdan Paleolitik Çağ’dan Neolitik Dönem’e dek takip edilebilen uzun erimli tercihler ve yerleşmeler/bölgeler arası farklılıklar, değişen yaşam biçimine paralel şekilde yaşanan değişimler ve birbirini tetikleyen yeni teknolojiler, kişisel süs eşyalarının toplulukların teknolojik seçimlerini, kültürel aktarım mekanizmalarını, tercihlerini, beğenilerini ve bunların oluşumunda bireyler ve topluluklar arasındaki etkileşimin etkisini okuyabileceğimiz bir materyal kültür ögesi olduğunu göstermektedir. Bu açıdan, grup aidiyetlerinin bireyselleştiği ve bedende taşındığı bu nesnelere, sosyal kimliklerin oluşumuna katkı sağlayan bir aracıya dönüştüğü, bu aracılıkla sosyal kodların bireyler ve kuşaklar arasında aktarılabilir hale geldiği, sosyal grupların ve ilişkilerin de bu aktarım aracılığıyla sürdürülebilir kılındığı önerilebilir.

¹³⁶ Wright ve diğ. 2008, 153.

¹³⁷ Alarashi 2021.

¹³⁸ Alarashi 2021, 179-180.

Bu bağlamda, materyal kültür ve teknolojiyi merkeze alarak etnografik ve arkeolojik örneklerin sunduğu çerçeveyi düşündüğümüzde, süs eşyalarının bireylerle ve kimliklerle ilişkisini nasıl çözümleriz? Mesnell'e göre, arkeolojide bireyi eylemleri veya tasvirleriyle tanımlayabiliriz¹³⁹. Bu bağlamda topluluk ölçeğinde farklı tercihlerin yanı sıra topluluk içinde de farklı tekniklerin ve stillerin tanımlanması, zanaatçıların veya uzmanlaşmanın tartışılması önemlidir. Dobres, küçük ölçekli topluluklarda belirli materyallere ve tekniklere dair bilgi, uzmanlık ve yeteneğin, kişilerin ya da grupların kimliklerini, statülerini ve diğer bireyler ile gruplar üzerindeki etkilerini belirlediğini önermektedir¹⁴⁰. Fowler da sosyal kimliği bireylerin toplumsal rolleriyle ilişkilendirir ve bu rollerin bütününden meydana gelen "sosyal benlik"ten farklı olduğunu belirtir¹⁴¹. Bu noktada üretim zinciri kavramına başvurabiliriz. Boncuklar üzerinde uygulanan üretim zinciri yaklaşımı, üretim süreci içerisinde tasarım ve uygulama aşamalarına ve dolaylı olarak üreticilerin bilişsel dünyalarına ulaşmamızı sağlar. Teknik bilgi, öğrenme süresi ve yetenek gibi faktörlerle iç içe olan üretim sürecinde üreticilerin öğrendikleri, uyguladıkları ve öğrettikleri teknikler, metotlar, jestler ve hareketler teknolojik süreçleri şekillendirmektedir. Üreticilerin teknikleri doğru şekilde uygulayabilmesi için rutin şekilde deneyimlemesi gereklidir¹⁴². Farklı teknikler ise sosyal normlar tarafından belirlenir, tanımlı kurallar içerir ve "üretim süreci içerisinde

üreticiler tarafından gerçekleştirilen her hareket kendi dünyası tarafından belirlenen sosyal konumunun bir yansımasıdır"¹⁴³. Bu ilişkide teknik bilgiyi sürekli gerçekleştirilen jestler ve hareketlerle öğrenen ve öğreten beden, kültürel ve teknik bilgiyi saklayan ve aktaran bir aracı haline gelir¹⁴⁴. Dolayısıyla, yukarıdaki örneklerde tartışıldığı gibi, arkeolojik çalışmalarda teknolojik süreçlerin ve doğru ya da hatalı uygulanan tekniklerin tanımlanması, bizleri üreticilerin kendisine yaklaştıran metodolojik bir araç potansiyeli taşımaktadır.

Bu metodolojik aracı kullanabilmemizin yolu ise, kişisel süs eşyalarını görsel zenginlik taşıyan bir buluntu kategorisi olarak ele alıp yalnızca tanımsal değerlendirmelerle yorumlamaya çalıştığımız yaklaşımlardan uzaklaşmasından ve farklı analitik yöntemlerin bir arada kullanılmasından geçmektedir. Her bir boncuğun ve bu objelerin bir araya geldiği kompozit takıların tasarım, üretim, kullanım, yeniden kullanım ve kullanımının sona erme süreçlerini makro ve mikro analizlerle desteklenmiş biyografik bir yaklaşımla ele alan çalışmalar, boncukların ve bunları üreten ve kullanan toplulukların ve bireylerin hikayelerini anlamamızı, bu hikayeler üzerinden bireysel ve toplumsal ölçeklerde rolleri ve kimlikleri tartışabilmemizi mümkün kılmaktadır. Anadolu arkeolojisinde, özellikle son yıllarda artış gösteren çalışmalar da bu tür metodolojik ve analitik yaklaşımlara başvurarak kişisel

¹³⁹ Mesnell 1999, 34-36.

¹⁴⁰ Dobres 2000, 119-120.

¹⁴¹ Fowler 2004, 4-6.

¹⁴² örn.: Brill ve diğ. 2000; Roux ve diğ. 1995.

¹⁴³ Wallaert 2012, 20.

¹⁴⁴ Fairlie – Barham 2016, 645.

süs eşyalarını ele almaktadır. Bu çalışmalar, kişisel süs eşyalarının tarihöncesinde kültürel ve bireysel kimlikler hakkında ne söyleyebileceği sorusunu yanıtlandırabilecek veriler sunmaya başlamıştır.

tercihlerinde devamlılık gösteren öğeler ve yeni hammaddeler/teknolojiler.

Harita ve Figürler Listesi

Harita 1. Metinde adı geçen Paleolitik, Epipaleolitik ve Neolitik Dönem buluntu yerleri.

Figür 1. Arkeolojide boncuk çalışmalarında kullanılan morfometrik terimler.

Figür 2. Orta Paleolitik Dönem'den itibaren, Üst Paleolitik, Epipaleolitik ve Neolitik Dönemlerde artarak tercih edilen deniz kabuğu türleri (Üst sıra Steele ve diğ. 2019, Figür 1'den alınarak yeniden düzenlenmiştir. Çizim: Anna Goldfield; Alt iki sıra www.marinespecies.org'dan alınarak yeniden düzenlenmiştir. Orijinal görsel *Natural History Museum Rotterdam*, CC BY-NC-SA 4.0).

Figür 3. (a) Anadolu ve (b) Levant'tan Geç Epipaleolitik (a.1-2, b.3) ve Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem (b.4) taş boncuklar; (c) Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Abu Hureyra (5), Tell Halula (6) ve Aşıklı Höyük (7) yerleşmelerinden “kelebek” formlu boncuklar (a: Emma Baysal/Direkli Kazı Arşivi; b: Bar-Yosef Mayer – Porat 2008 Figür 1-2; c: 5-6: Alarashi 2016, Figür 4; 7: Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi).

Tablolar Listesi

Tablo 1. Arkeolojide boncuk çalışmalarında kullanılan morfometrik terimlerin açıklamaları (Beck 1928'den derlenmiştir).

Tablo 2. Boncuk kullanım izi analizlerinde tanımlanan parametreler.

Tablo 3. Orta Paleolitik Dönem'den Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e dek süs eşyası

Extended Abstract

In her book “Biographical Objects: How Things Tell the Stories of People’s Lives”, Janet Hoskins reveals the codified meanings of material culture through a detailed ethnographic study of the intrinsically bounded ties between the identities of the Kodi people living in Indonesia, and their objects and stories. Here, objects are the creators of identities. They can take place of an individual, signify their presence within the community or their death, and thus become the narrators of people’s identities. The Kodi example is not unique. Cross-cultural ethnographical studies suggest that material culture plays a prominent role in creating, transmitting, and altering identities. However, despite similarities, each object carries different meanings for different communities and social groups. Archaeological studies support this notion while providing further evidence on the centrality of the entire *chaînes opératoire* in creating, transmitting, and communicating identities, social relations, and attributing things with culture-specific meanings. In recent years, archaeological studies of material culture began questioning the mutual relationship between things and people by studying the complex biographies of objects. This includes multi-proxy analyses (i.e., raw material characterization and sourcing analyses, technological analysis with macro- and microscopic techniques, use-wear analysis, and contextual and statistical analyses) of the entire process of production, use, reuse and repair, and deposition. As objects that are small but durable, transmittable, and reusable, personal ornaments have been preferred to mark the identities of individuals, social groups, and communities for thousands of years. Studies suggest that the adornment of the body with these small objects as single or composite items created a non-verbal communication system where the identities of the individuals carrying them, and their social relationships and ties with social groups, communities, and/or regions were signified and negotiated.

The themes surrounding the study of personal ornaments in Anatolian prehistoric archaeology have for so long been limited to issues of socio-economic inequalities. This is due to the lack of detailed analyses of these items as well as the lack of proper recovery methods (i.e., systematic flotation), and last but not the least, the lack of an in-depth understanding of ethnographic and theoretical approaches to material culture. The recent years, on the other hand, witnessed the rise of high-quality studies that apply a series of analyses in the study of prehistoric personal ornaments from Anatolian sites as discussed in detail in this article. This article begins with an overview of the methods and approaches applied in the archaeological study of personal ornaments. This is followed by a short section that provides an ethnographic background to the relationship between body adornment, exchange, interaction, and identities. Ethnographic examples bring forth the potential of personal ornaments in creating social ties between individuals and groups in the context of exchange, thus creating and attributing individuals with certain social roles and identities. This is aptly illustrated by the famous example of the Kula exchange system, where the ornaments circulated between individuals, groups, and regions create social relations and attribute the individuals that take part in this system with status, prestige, and identity. We can track this complex relationship between symbolic behaviour, technology, and cultural identity back to prehistory. Personal ornaments are among the earliest forms of symbolic behaviour where their forms, raw materials, colors, and technological properties are codified with culture-specific meanings that are constructed by techno-cultural choices, their circulation among individuals, groups, and regions, and especially the social meanings and memory that is transmitted through their circulation and exchange.

The earliest examples of personal ornaments found in Middle and Upper Palaeolithic sites in Southwest Asia, Africa, and Europe indicate that these objects were integral to the creation of individual and group identities, as well as initiating the advancement of new technological processes. The rich examples of adorned burials from Upper Palaeolithic sites in Europe suggest that technology and exchange were intrinsically related to social identities. In Anatolia and the Levant, the earliest examples of personal ornaments reveal continuing and changing preferences in form and raw material preferences. The trend of change was related to techno-cultural advancements where the growing investment towards the production of personal ornaments triggered the use of various new techniques and materials. The long-term continuity of certain forms and materials in personal ornamentation practices from the Upper Palaeolithic / Epipalaeolithic into the Early Neolithic periods suggest that these communities in transition somehow conservatively preferred certain forms that they had known how to procure, and possibly found visually familiar. The differences in the ratios of certain shell types between sites and sub-regions, on the other hand, suggest the presence of newly emerging group identities/affiliations throughout this transitional process from foraging to farming and sedentism. The Late Epipalaeolithic and Early Neolithic periods in Anatolia and the Levant witnessed a diversification of raw materials as well as a change in technological investment in the production of personal ornaments. Stones and minerals of especially certain colors (e.g., green, and red) were more intensively procured to produce complex, pre-designed ornament types with more complex technological processes. These items were used extensively as single objects or in composite ornaments, and their use-lives were prolonged through repair and reuse practices. During the Early Neolithic Period (PPNB, specifically) the techno-morphological similarities of the beads found in sites across Anatolia and the Levant (e.g., the “butterfly” beads), their raw materials (e.g., hard, knappable stone types), and the time investment, know-how and experience required for their production, as well as their depositional processes (i.e., in the graves of certain individuals) bring forth the idea that due to their techno-morphological characteristics and raw materials, the circulation of these objects between regions and/or the participation to the networks where these items were procured attributed certain individuals with new social identities.

Technological specialization is, therefore, another theme that allows us to discern the social identities of individuals and groups in archaeological contexts. The nature of bead production during the Early Neolithic in Anatolia and the Levant included the production of certain beads (e.g., the “butterfly” beads, as mentioned above) that required skill, time investment, and experience, which could be defined as skilled production, if not specialization. The often *en masse* production of high numbers of small disc beads in standardized forms and sizes again suggests that certain individuals invested time and energy into the production of personal ornaments in Neolithic villages (or workshops), where contexts of learning and the transmission of knowledge were created, and in return, attributed certain individuals with social roles and identities related to their participation in the production of these materials.

Overall, the ethnographic and archaeological examples discussed in this article suggest that as objects that could be carried on the body, transmitted and circulated as single or composite items between individuals and groups, with prolonged and complex use-lives that witnessed processes of production, use, repair, reuse and deposition in some cases in graves with individuals of different biological sexes and age groups, personal ornaments were interwoven with meanings related to cultural affiliation, memory, and social identities. In this regard, considering the centrality of material culture and technology in the creation and transmission of identities, how do we methodologically approach the relationship between personal ornamentation, and individual and

collective identities? Identifying different technologies and discerning the scale of skill, know-how, and time investment required for each technological process is one step in approaching individuals, and their respective roles and identities. Contextual and statistical analyses are important tools in understanding the variation and similarities in the ornamentation practices of different sex and/or age groups, thus allowing us to discuss the cultural correlations of sex and age, as in, identities of gender and social age. Revealing long-term patterns in raw material and form preferences for personal ornamentation is another aspect that could lead the way to discuss memory and transmission through time, while a comparison of the ratio of similar and different materials and forms between contemporaneous sites and regions would allow a discussion of distinct cultural identities/affiliations, traditions, and preferences in personal ornamentation practices. Lastly, it should be emphasized that these theoretically driven methodological approaches strictly rely on the application of a series of analytical techniques, from raw material characterization and sourcing to technological and use-wear analyses, which would allow us to study each individual bead and the composite items of adornment they create with a biographical approach from procurement and production to use, reuse and deposition.

KAYNAKÇA

- Alarashi 2010 H. Alarashi, "Shell Beads in the Pre-Pottery Neolithic B in Central Levant: Cypraeidae of Tell Aswad (Damascus, Syria)" *MUNIBE* 31, 88-98.
- Alarashi 2014 H. Alarashi, *La parure épipaléolithique et néolithique de la Syrie (12e au 7e millénaire avant J.-C.): Techniques et usages, échanges et identités*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Université Lumière Lyon 2 (Lyon, 2014).
- Alarashi 2016 H. Alarashi, "Butterfly Beads in the Neolithic Near East: Evolution, Technology and Socio-Cultural Implications", *Cambridge Archaeological Journal* 26, 2016, 493-512.
- Alarashi 2021 H. Alarashi, "New Insights into the Technological Management of the Neolithic Cowrie Beads in the Levant: An Experimental and Traceological Approach", içinde: S. Beyries – C. Hamon – Y. Maigrot (ed.), *Beyond Use-Wear Traces: Going from Tools to People by Means of Archaeological Wear and Residue Analyses*. Sidestone Press (Leiden 2021) 171-184.
- Alarashi ve diğ. 2018 H. Alarashi – A. Ortiz – M. Molist, "Sea Shells on the Riverside: Cowrie Ornaments from the PPNB site of Tell Halula (Euphrates, Northern Syria)", *Quaternary International* 490, 2018, 98-112.
- Albrecht ve diğ. 1992 G. Albrecht – B. G. Albrecht – H. Berke – D. Burger – J. Moser – W. Rahle – W. Schoch – G. Storch – H.-P. Uerpmann – B. Urban, "Late Pleistocene and Early Holocene Finds from Öküzini: A Contribution to the Settlement History of the Bay of Antalya, Turkey", *Paléorient* 18.2, 1992, 123-141.
- Álvarez Fernández 2011 E. Álvarez Fernández, "Personal Ornaments Made from Mollusc Shells in Europe during the Upper Palaeolithic and Mesolithic: News and Views", içinde: C. Çakırlar (ed.), *Archaeomalacology Revisited: Non-Dietary Use of Molluscs in Archaeological Settings*. Proceedings of the Archaeomalacology Sessions at the 10th ICAZ Conference (Mexico City 2011) 1-18.
- Appadurai 1986 A. Appadurai (ed.), *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge University Press (Cambridge 1986).
- Arnold 2012 J. E. Arnold, "Detecting Apprentices and Innovators in the Archaeological Record: The Shell Bead-Making Industry of the Channel Islands", *Journal of Archaeological Method and Theory* 19, 2012, 269-305.
- Arslan 2006 T. Arslan, *Öküzini Mağarası Epi-Paleolitik Dönem Süs Objeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi (Ankara 2006).
- Bains 2012 R. Bains, *Social Significance of Neolithic Stone Bead Technologies at Çatalhöyük*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, University College London (Londra 2012).
- Bains ve diğ. 2013 R. Bains – M. Vasic – D. E. Bar-Yosef Mayer – N. Russell – K. I. Wright – C. Doherty, "A Technological Approach to the Study of Personal Ornamentation and Social Expression at Çatalhöyük", içinde: I. Hodder (ed.), *Substantive Technologies at Çatalhöyük: Reports from the 2000-*

- 2008 *Seasons*. BIAA Monograph 48, British Institute at Ankara, Cotsen Institute of Archaeology Press (Londra 2013) 331-363.
- Bar-Yosef Mayer 2005 D. E. Bar-Yosef Mayer, “The Exploitation of Shells as Beads in the Palaeolithic and Neolithic of the Levant”, *Paléorient* 31(1), 2005, 176-185.
- Bar-Yosef Mayer 2007 D. E. Bar-Yosef Mayer, “Archaeomalacological Research in Israel: The Current State of Research”, *Israel Journal of Earth Sciences* 56, 2007, 191-206.
- Bar-Yosef Mayer 2008 D. E. Bar-Yosef Mayer, “*Dentalium* Shells Used by Hunter-Gatherers and Pastoralists in the Levant”, *Archaeofauna* 17, 2008, 103-110.
- Bar-Yosef Mayer 2013a D. E. Bar-Yosef Mayer, “Towards a Typology of Stone Beads in the Neolithic Levant”, *Journal of Field Archaeology* 38.2, 2013, 129-142.
- Bar-Yosef Mayer 2013b D. E. Bar-Yosef Mayer, “Mollusc Exploitation at Çatalhöyük”, içinde: I. Hodder (ed.), *Humans and Landscapes of Çatalhöyük: Reports from the 2000-2008 Seasons - Vol. 8*. Cotsen Institute of Archaeology (Los Angeles 2013) 329-338.
- Bar-Yosef Mayer 2014 D. E. Bar-Yosef Mayer, “Temporal Changes in Shell Bead Technologies Based on Levantine Examples”, içinde: K. Szabo – C. Dupont – V. Dimitrijevic – L. G. Gastéllum – N. Serrand (ed.), *Archaeomalacology: Shells in the Archaeological Record*. BAR International Series 2666, Archaeopress (Oxford 2014) 91-100.
- Bar-Yosef Mayer 2015 D. E. Bar-Yosef Mayer, “*Nassarius* Shells: Preferred Beads of the Palaeolithic”, *Quaternary International* 390, 2015, 79-84.
- Bar-Yosef Mayer – Bosch 2019 D. E. Bar-Yosef Mayer – M. D. Bosch (ed.), *Early Personal Ornaments- Humans’ Earliest Personal Ornaments*. PaleoAnthropology 2019.
- Bar-Yosef Mayer – Porat 2008 D. E. Bar-Yosef Mayer – N. Porat, “Green Stone Beads at the Dawn of Agriculture”, *PNAS* 105.25, 2008, 8548-8551.
- Bar-Yosef Mayer ve diğ. 2009 D. E. Bar-Yosef Mayer – B. Vandermeersch – O. Bar-Yosef, “Shells and Ochre in Middle Paleolithic Qafzeh Cave, Israel: Indications for Modern Behavior”, *Journal of Human Evolution* 56, 2009, 307-324.
- Bar-Yosef Mayer ve diğ. 2017 D. E. Bar-Yosef Mayer, C. Bonsall, A. M. Choyke (ed.), *Not Just for Show: The Archaeology of Beads, Beadwork and Personal Ornaments*. Oxbow Books (Oxford 2017).
- Bar-Yosef Mayer ve diğ. 2020 D. E. Bar-Yosef Mayer, I. Groman-Yaroslavski, O. Bar-Yosef, I. Hershkovitz, A. Kampen-Hasday, B. Vandermeersch, Y. Zaidner, M. Weinstein-Evron, “On Holes and Strings: Earliest Displays of Human Adornment in the Middle Palaeolithic”, *PLoS ONE* 15.7, 2020, e0234924.
- Baysal 2013a E. Baysal, “A Tale of Two Assemblages: Early Neolithic Manufacture and Use of Beads in the Konya Plain”, *AnatSt* 63, 2013, 1-15.
- Baysal 2013b E. Baysal, “Epipalaeolithic Marine Shell Beads at Pınarbaşı. Central Anatolia from an Eastern Mediterranean Perspective”, *Anatolica* XXXIX, 2013, 261-276.

- Baysal 2013c E. Baysal, “Will the Real Specialist Please Stand Up? Characterising Early Craft Specialization, a Comparative Approach for Neolithic Anatolia”, *Documenta Praehistorica* XL, 2013, 233-246.
- Baysal 2014 E. Baysal, “A Preliminary Typology of the Neolithic and Chalcolithic of Beads of Barcın Höyük”, *Anatolia Antiqua* 22, 2014, 1-11.
- Baysal 2015a E. Baysal, “Neolitik Dönem Kişisel Süs Eşyaları: Yeni Yaklaşımlar ve Türkiye’deki Son Araştırmalar”, *TÜBA-AR* 18, 2015, 9-23.
- Baysal 2015b E. Baysal, “Bir İletişim Ağı Perspektifinden Neolitik ve Kalkolitik Boncuk ve Bilezikleri Yorumlamak”, içinde: A. Baysal (ed.), *İletişim Ağları ve Sosyal Organizasyon*. TAS 2, Ege Yayınları (İstanbul 2015) 95-109.
- Baysal 2016a E. Baysal, “Anadolu ve Levant Epi-Paleolitik İşığında Direkli Mağarası Kişisel Süs Eşyaları”, *Anadolu* 42, 2016, 137-154.
- Baysal 2016b E. Baysal, “Beadwork in a Basket: An Ornamental Item from the Last Halaf Level of Mersin Yumuktepe”, *Adalya* 19, 2016, 17-30.
- Baysal 2016c E. Baysal, “Beads at *the Place of White Earth* – Late Neolithic and Early Chalcolithic Aktopraklık, Northwestern Turkey”, *BEADS* 28.1, 2016, 50-59.
- Baysal 2017 E. Baysal, “Personal Ornaments in Neolithic Turkey, the Current State of Research and Interpretation”, *Arkeoloji ve Sanat* 155, 2017, 1-22.
- Baysal 2019 E. Baysal, *Personal Ornaments in Prehistory. An Exploration of Body Augmentation from the Palaeolithic to the Early Bronze Age*, Oxbow Books (Oxford & Philadelphia 2019).
- Baysal 2020a E. Baysal, “Pre-Pottery Neolithic Personal Ornamentation. Observations on the Beads of Canhasan III”, *Anatolica* XLVI, 2020, 13-27.
- Baysal 2020b E. Baysal, “Envisaging the Neolithic and Chalcolithic as a Connected World: Tracing Ornament Movement in Anatolia”, içinde: M. Mărgărit – A. Boroneant (ed.), *Beauty and the Eye of the Beholder: Personal Ornaments across the Millennia*. Cetatea de scaun (Târgoviște 2020) 55-70.
- Baysal 2022 E. Baysal, “Interactions, Communication and Tradition: The Personal Ornaments of Suluin Cave (Antalya, Turkey) in Late Neolithic Context”, *Archaeological Research in Asia* 29, 2022, 100342.
- Baysal – Erdoğan 2014 E. Baysal – B. Erdoğan, “Frog in the Pond: Gökçeada (Imbros), and Aegean Stepping-Stone in the Chalcolithic Use of *Spondylus* Shell”, *Proceedings of the Prehistoric Society* 80, 2014, 363-378.
- Baysal – Erek 2018 E. Baysal – C. M. Erek, “Material Movement in the Near Eastern Epipalaeolithic: Implications of the Shell and Stone Beads of Direkli Cave, Turkey”, *Journal of Field Archaeology* 43.8, 2018, 591-603.
- Baysal – Miller 2016 E. Baysal – H. Miller, “Teoride Süs Eşyaları: Arkeolojik Kontekstlerde Prehistorik Boncukların Yorumu”, *APAD* 2, 2016, 11-28.
- Baysal – Sağlamtimur 2021 E. Baysal – H. Sağlamtimur, “Sacrificial Status and Prestige Burials: Negotiating Life, Death and Identity through Personal Adornment at Early Bronze Age I Başur Höyük, Turkey”, *AJA* 125.1, 2021, 3-28.

- Baysal ve diğ. 2015 E. Baysal – A. Baysal – A. Türkcan – A. Nazaroff, “Early Specialized Craft? A Chalcolithic Stone Bracelet Workshop at Kanlıtaş, Eskişehir, Turkey”, *Oxford Journal of Archaeology* 34.3, 2015, 232-254.
- Beck 1928 H. C. Beck, “Classification and Nomenclature of Beads and Pendants”, *Archaeologia* 77, 1928, 1-76.
- Belfer-Cohen – Bar-Yosef 2002 A. Belfer-Cohen – O. Bar-Yosef, “Early Sedentism in the Near East: A Bumpy Ride to Village Life”, içinde: I. Kuijt (ed.), *Life in Neolithic Farming Communities: Social Organization, Identity, and Differentiation*. Fundamental Issues in Archaeology Series, Kluwer Academic Publishers (New York 2002) 19-37.
- Belfer-Cohen – Hovers 2020 A. Belfer-Cohen – E. Hovers, “Prehistoric Perspectives on “Others” and “Strangers”, *Frontiers in Psychology* 10, 2020, 3063.
- Boivin 2004 N. Boivin, “From Veneration to Exploitation. Human Engagement with the Mineral World”, içinde: N. Boivin – M. A. Owoc (ed.), *Soils, Stones and Symbols. Cultural Perceptions of the Mineral World*. UCL Press (London 2004) 1-22.
- Bonnardin 2009 S. Bonnardin, *La parure funéraire au Néolithique ancien dans les Bassins parisiens et rhénans : Rubané, Hinkelstein et Villeneuve-Saint-Germain*. Mémoire XLIX de la Société Préhistorique Française (Paris 2009).
- Bouzouggar ve diğ. 2007 A. Bouzouggar – N. Barton – M. Vanhaeren – F. d’Errico – S. Collcut – T. Higham – E. Hodge – S. Parfitt – E. Rhodes – J.-L. Schwenninger – C. Stringer – E. Turner – S. Ward – A. Moutmir – A. Stambouli, “82,000-Year-Old Shell Beads from North Africa and Implications for the Origins of Modern Human Behavior”, *PNAS* 104.24, 2007, 9964-9969.
- Bril ve diğ. 2000 B. Bril – V. Roux – G. Dietrich, “Habilités, impliquées dans la taille des perles en calcédoine: caractéristiques motrices et cognitives d’une action située complexe (Skills Involved in Knapping of Chalcedony Beads: Motor and Cognitive Characteristics of a Complex Situated Action)”, içinde: V. Roux (ed.), *Cornaline de l’Inde. Des pratiques techniques de Cambay aux techno-systèmes de l’Indus*. Éditions de la Maison des sciences de l’homme (Paris 2000) 211-239.
- Bursalı ve diğ. 2017 A. Bursalı – H. Özbal – R. Özbal – B. Şimşek – C. Yağcı – Y. Akkaya – E. Baysal, “Investigating the Source of Blue Color in Neolithic Beads from Barcın Höyük, NW Turkey”, içinde: T. Pereira – X. Terradas – N. Bicho (ed.), *The Exploitation of Raw Materials in Prehistory: Sourcing, Processing and Distribution*. Cambridge Scholars Publishing (Newcastle upon Tyne 2017) 492-505.
- Calley – Grace 1988 S. Calley – R. Grace, “Technology and Function of Micro-Borers from Kumartepe (Turkey)”, içinde: S. Beyries (ed.), *Industries Lithiques: Tracéologie et Technologie, vol. 1: aspects archéologiques*. BAR International Series (Oxford 1988) 69-81.
- Carter 2016 A. K. Carter, “Circular or Half-Moon Marks on Old Beads”, *The Bead Forum. Newsletter of the Society of Bead Researchers* 69, 2016, 1-16.

- Choyke 2010 A. M. Choyke, "The Bone is the Beast: Animal Amulets and Ornaments in Power and Magic", içinde: D. Campana – P. Crabtree – S. D. DeFrance – J. Lev-Tov – A. Choyke (ed.), *Anthropological Approaches to Zooarchaeology: Colonialism, Complexity, and Animal Transformations*. Oxbow Books (Oxford 2010) 197-209.
- Costin 1991 C. L. Costin, "Craft Specialization: Issues in Defining, Documenting, and Explaining the Organisation of Production", *Archaeological Method and Theory* 3, 1991, 1-56.
- Coşkunsu 2008 G. Coşkunsu, "Hole-making Tools of Mezraa Teleilat with Special Attention to Micro-Borers and Cylindrical Polished Drills and Bead Production", *Neo-Lithics* 1.08, 2008, 25-36.
- Cristiani – Borić 2012 E. Cristiani – D. Borić, "8500-Year-Old Late Mesolithic Garment Embroidery from Vlasac (Serbia): Technological, Use-Wear and Residue Analysis", *Journal of Archaeological Science* 39, 2012, 3450-3469.
- Çakırlar 2009 C. Çakırlar, "To the Shore, Back and Again: Archaeomalacology of Troia", *Studia Troica* 18, 2009, 59-86.
- Çakırlar 2015 C. Çakırlar, "Adaptation, Identity, and Innovation in Neolithic and Chalcolithic Western Anatolia (6800-300 cal. BC): The Evidence from Aquatic Mollusk Shells", *Quaternary International* 390, 2015, 117-125.
- Dardeniz ve diğ. 2020 G. Dardeniz – T. Yıldırım – C. Yıldırım – E. Çiftçi, "Techniques of Blue, Green, and White Faience Bead Production Used at the Early Bronze Age Central Anatolian Site of Resuloğlu (Turkey)", *Archaeometry* 63.2, 2020, 327-342.
- d'Errico 1989 F. d'Errico, *L'art gravé azilien*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Muséum National d'Histoire Naturelle (Paris 1989).
- d'Errico 1993 F. d'Errico, "Identification des traces de manipulation, suspension, polissage sur l'art mobilier en os, bois de cervidés, ivoire", içinde: P. C. Anderson – S. Beyries – M. Otte – H. Plisson (ed.), *Traces et fonction: les gestes retrouvés*. Actes du colloque international de Liège, Vol. 1, Service de Préhistoire (Liège 1993) 177-188.
- d'Errico – Backwell 2016 F. d'Errico – L. Backwell, "Earliest Evidence of Personal Ornaments Associated with Burial: The Conus Shells from Border Cave", *Journal of Human Evolution* 93, 2016, 91-108.
- d'Errico – Vanhaeren 2002 F. d'Errico – M. Vanhaeren, "Criteria for Identifying Red Deer (*Cervus elaphus*) Age and Sex from their Canines. Application to the Study of Upper Palaeolithic and Mesolithic Ornaments", *Journal of Archaeological Science* 29, 2002, 211-232.
- d'Errico ve diğ. 2009 F. d'Errico – M. Vanhaeren – N. Barton – A. Bouzouggar – H. K. Mienis – D. Richter – J.-J. Hublin – S. P. McPherron – P. Lozouet, "Additional Evidence on the Use of Personal Ornaments in the Middle Paleolithic of North Africa", *PNAS* 106.38, 2009, 16051-16056.
- d'Errico ve diğ. 2020 F. d'Errico – A. Pitarch Marti – C. Shipton – E. Le Vraux – E. Ndiema – S. Goldstein – M. D. Petraglia – N. Boivin, "Trajectories of Cultural Innovation from the Middle to Later Stone Age in Eastern Africa:

- Personal Ornaments, Bone Artifacts, and Other from Panga ya Saidi, Kenya”, *Journal of Human Evolution* 141, 2020, 102737.
- Dobres 2000 M.-A. Dobres, *Technology and Social Agency: Outlining a Practice Framework for Archaeology*. Wiley-Blackwell (Oxford 2000).
- Ekmen ve diğ. 2020 H. Ekmen – C. Diker – F. G. Ekmen – C. Tunoğlu, “New Evidence of Chalcolithic Age Steatite Beads from İnönü Cave: Typology and Technology Aspects with Archaeometric Techniques”, *Mediterranean Archaeology and Archaeometry* 20.2, 2020, 113-129.
- Erdoğu ve diğ. 2021 B. Erdoğu – T. Korkut – T. Takaoğlu – L. Atıcı – N. Kayacan – D. Guilbeau – M. Ergun – T. Doğan, “Late Pleistocene and Early Holocene Finds from the 2020 Trial Excavation at Girmeler, Southwestern Turkey”, *Anatolica* XLVII, 2021, 299-320.
- Erim-Özdoğan 2011 A. Erim-Özdoğan, “Çayönü”, içinde: N. Başgelen (ed.), *The Neolithic in Turkey: New Excavations and New Research*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları (İstanbul 2011) 185-269.
- Esin 1993 U. Esin, “Copper Beads of Aşıklı”, içinde: M. S. Mellink (ed.), *Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbours – Studies in Honour of Nimet Özgüç*. Türk Tarih Kurumu Basımevi (Ankara 1993) 179-183.
- Fairlie – Barham 2016 J. E. Fairlie – L. S. Barham, “From Chaîne Opératoire to Observational Analysis: A Pilot Study of a New Methodology for Analysing Changes in Cognitive Task-Structuring Strategies Across Different Hominin Tool-Making Events”, *Cambridge Archaeological Journal* 26.4, 2016, 643-664.
- Falci 2020 C. G. Falci, *Indigenous Adornment in the Circum-Caribbean: The Production, Use, and Exchange of Bodily Ornaments through the Lenses of the Microscope*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Universiteit Leiden (Leiden 2020).
- Fowler 2004 C. Fowler, *The Archaeology of Personhood. An Anthropological Approach*. Routledge (London & New York 2004).
- Frayser ve diğ. 2020 D. W. Frayer – J. Radovčić – D. Radovčić, “Krapina and the Case for Neandertal Symbolic Behavior”, *Current Anthropology* 61.6, 2020, 713-731.
- Gorelick – Gwinnett 1990 L. Gorelick – A. J. Gwinnett, “Innovative Lapidary Craft Techniques in Neolithic Jarmo”, *Archeomaterials* 4.1, 1990, 25-32.
- Gosden – Marshall 1999 C. Gosden – Y. Marshall, “The Cultural Biography of Objects”, *World Archaeology* 31.2, 1999, 169-178.
- Grace 1989/1990 R. Grace, “The Use-Wear Analysis of Drill Bits from Kumartepe”, *Anatolica* XVI, 1989/1990, 145-155.
- Groman-Yaroslavski – Bar-Yosef Mayer 2015 I. Groman-Yaroslavski – D. E. Bar-Yosef Mayer 2015, “Lapidary Technology Revealed by Functional Analysis of Carnelian Beads from the Early Neolithic Site of Nahal Hemar Cave, Southern Levant”, *Journal of Archaeological Science* 58, 2015, 77-88.
- Gurova – Bonsall 2017 M. Gurova – C. Bonsall, “Experimental Replication of Stone, Bone and Shell Beads from Early Neolithic Sites in Southeast Europe”,

- çinde: D. E. Bar-Yosef Mayer – C. Bonsall – A. M. Choyke (ed.), *Not Just for Show: The Archaeology of Beads, Beadwork and Personal Ornaments*. Oxbow Books (Oxford 2017) 159-167.
- Gurova ve diğ. 2013 M. Gurova – C. Bonsall – B. Bradley – E. Anastassova, “Approaching Prehistoric Skills: Experimental Drilling in the Context of Bead Manufacturing”, *Bulgarian e-journal of Archaeology* 3.2, 2013.
- Günel Türkmenoğlu – Demirci 2021 A. Günel Türkmenoğlu – Ş. Demirci (ed.), *Türkiye Arkeolojisinde Takı ve Boncuk: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar*. V. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı Bildiriler Kitabı, Ege Yayınları (İstanbul 2021).
- Gündoğdu 2004 H. Gündoğdu, “Patterns of Black Amber Bead Making in Northeast Anatolia”, içinde: T. Takaoglu (ed.), *Investigations in Rural Anatolia*. Ege Yayınları (İstanbul 2004) 115-126.
- Gwinnett – Gorelick 1979 A. J. Gwinnett – L. Gorelick, “Ancient Lapidary. A Study using Scanning Electron Microscopy and Functional Analysis”, *Expedition* 22(1), 1979, 17-32.
- Gwinnett – Gorelick 1999 A. J. Gwinnett – L. Gorelick, “A Brief History of Drills and Drilling”, *Beads*, 10/11, 1999, 49-56.
- Hardy ve diğ. 2013 B. L. Hardy – M.-H. Moncel – C. Daujeard – P. Fernandes – P. Bearez – E. Desclaux – M. G. Chacon Navarro – S. Puaud – R. Gallotti, “Impossible Neanderthals? Making String, Throwing Projectiles and Catching Small Game during Marine Isotope Stage 4 (Abri du Maras, France)”, *Quaternary Science Reviews* 82, 2013, 23-40.
- Healey – Campbell 2014 E. Healey – S. Campbell, “Producing Adornment: Evidence of Different Levels of Expertise in the Production of Obsidian Items of Adornment at Two Late Neolithic Communities in Northern Mesopotamia”, *Journal of Lithic Studies* 1.2, 2014, 79-99.
- Hodder 1982 I. Hodder, *Symbols in Action: Ethnoarchaeological Studies of Material Culture*. Cambridge University Press (Cambridge 1982).
- Hoskins 1998 J. Hoskins, *Biographical Objects. How Things Tell the Stories of People's Lives*. Routledge (New York & London 1998).
- Ifantidis 2019 F. Ifantidis, *Practices of Personal Adornment in Neolithic Greece*. Archaeopress (Oxford 2019).
- Iliopoulos 2020 A. Iliopoulos, “Early Body Ornamentation as Ego-Culture: Tracing the Co-Evolution of Aesthetic Ideals and Cultural Identity”, *Semiotica* 232, 2020, 1-47.
- Iovino – Lemorini 1999 M. Iovino – C. Lemorini, “Lithic Industry at Çayönü: Different Raw Material Used, Different Function(s) Done? The Lithic Assemblage of the Channelled Building DI. TÜBA-AR 2, 1999, 139-153.
- Karampelas ve diğ. 2020 S. Karampelas – L. Kiefert – D. Bersani – D. Vandenabeele, *Gems and Gemmology: An Introduction for Archaeologists, Art-Historians and Conservators*. Springer (Cham 2020).
- Kenoyer 2017 J. M. Kenoyer, “Using SEM to Study Stone Bead Technology”, içinde: A. Kanungo (ed.), *Stone Beads of South & South-East Asia: Archaeology,*

- Ethnography and Global Connections*. Indian Institute of Technology – Gandhinagar & Aryan Press (Ahmedabad & Delhi 2017) 405-433.
- Kenoyer – Vidale 1992 J. M. Kenoyer – M. Vidale, “A New Look at Stone Drills of the Indus Valley Tradition”, içinde: P. Vandiver – J. R. Druzick – G. S. Wheeler – I. Freestone (ed.), *Materials Issues in Art and Archaeology III*. Materials Research Society (Pittsburgh 1992) 495-518.
- Kılıç 2017 S. Kılıç, “A New Interpretation of Beads in their Archaeological and Cultural Context”, içinde: E. Kozal – M. Akar – Y. Heffron (ed.), *Questions, Approaches, and Dialogues in Eastern Mediterranean Archaeology: Studies in Honor of Marie Henriette and Charles Gates*. Ugarit-Verlag (Munich 2017) 849-856.
- Knappett – Malafouris 2008 C. Knappett – L. Malafouris (ed.), *Material Agency. Towards a Non-Anthropocentric Approach*. Springer (Boston, MA 2008).
- Kuhn 2014 S. L. Kuhn, “Signaling Theory and Technologies of Communication in the Paleolithic”, *Biological Theory* 9, 2014, 42-50.
- Kuhn – Stiner 2007a S. L. Kuhn – M. C. Stiner, “Paleolithic Ornaments: Implications for Cognition, Demography and Identity”, *Diogenes* 214, 2007, 40-48.
- Kuhn – Stiner 2007b S. L. Kuhn – M. C. Stiner, “Body Ornamentation as Information Technology: Towards an Understanding of the Significance of Early Beads”, içinde: P. Mellars – K. Boyle – O. Bar-Yosef – C. Stringer (ed.), *Rethinking the Human Revolution: New Behavioural and Biological Perspectives on the Origin and Dispersal of Modern Humans*. University of Cambridge, McDonald Institute Monographs (Cambridge 2007) 45-54.
- Kurzawska ve diğ. 2013 A. Kurzawska – D. E. Bar-Yosef Mayer – H. K. Mienis, “Scaphopod Shells in the Natufian Culture”, içinde: O. Bar-Yosef – F. R. Valla (ed.), *Natufian Foragers in the Levant: Terminal Pleistocene Social Changes in Western Asia*. International Monographs in Prehistory, Archaeological Series 19 (Ann Arbor, Michigan 2013) 611-621.
- Kvavadze ve diğ. 2009 E. Kvavadze – O. Bar-Yosef – A. Belfer-Cohen – E. Boaretto – N. Jakeli – Z. Matskevich – T. Meshveliani, “30,000-Year-Old Wild Flax Fibers”, *Science* 325.5946 2009, 1359.
- Langley 2015 M. C. Langley, “Symbolic Material Culture in the Late Pleistocene: Use in Prehistory, Appearance in the Archaeological Record and Taphonomy”, içinde: B. Putova – V. Soukup (ed.), *The Genesis of Creativity and the Origin of the Human Mind*. Karolinum Press, Charles University (Prague 2015) 57-75.
- Lemonnier 1993 P. Lemonnier, “Introduction”, içinde: P. Lemonnier (ed.), *Technological Choices. Transformation in Material Cultures since the Neolithic*. Routledge (London & New York 1993) 1-35.
- Leroi-Gourhan 1943 A. Leroi-Gourhan, *Evolution et techniques: L’homme et la matière*. Albin Michel (Paris 1943).
- Ludvik ve diğ. 2015 G. J. Ludvik – J. M. Kenoyer – M. Pieniazek – W. Aylward, “New Perspectives on Stone Bead Technology at Bronze Age Troy”, *AnatSt* 65, 2015, 1-18.

- Maher ve diğ. 2012 L. A. Maher – D. A. MacDonald – E. Pomeroy – J. T. Stock, “Life, Death, and the Destruction of Architecture: Hunter-Gatherer Mortuary Behaviors in Prehistoric Jordan”, *Journal of Anthropological Archaeology* 61, 2012, 101262.
- Malinowski 1922 B. Malinowski, *Argonauts of the Western Pacific: An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagos of Melanesian New Guinea*. Routledge and Kegan Paul (London 1922).
- Mărgărit 2016 M. Mărgărit, “Testing the Endurance of Prehistoric Adornments: Raw Materials from the Aquatic Environment”, *Journal of Archaeological Science* 70, 2016, 66-81.
- Mărgărit – Boroneant 2020 M. Mărgărit – A. Boroneant (ed.), *Beauty and the Eye of the Beholder: Personal Adornments across the Millennia*. Cetatea de Scaun (Târgoviște 2020).
- Mărgărit ve diğ. 2018 M. Mărgărit – V. Radu – A. Boroneant – C. Bonsall, “Experimental Studies of Personal Ornaments from the Iron Gates Mesolithic”, *Archaeological and Anthropological Sciences* 10.8, 2018, 2095-2122.
- Martínez-Sevilla ve diğ. 2021 F. Martínez-Sevilla – E. Baysal – R. Micheli – F. Ifantidis – C. Luglie, “A Very Early ‘Fashion’: Neolithic Stone Bracelets from a Mediterranean Perspective”, *Open Archaeology* 7.1, 2021, 815-831.
- Mattson 2016 H. V. Mattson, “Ornaments as Socially Valuable Objects: Jewelry and Identity in the Chaco and post-Chaco Worlds”, *Journal of Anthropological Archaeology* 42, 2016, 122-139.
- Mattson 2021 H. V. Mattson (ed.), *Personal Adornment and the Construction of Identity: A Global Perspective*. Oxbow Books (Oxford 2021).
- McAdam 2008 L. E. McAdam, *Beads across Australia: An Ethnographic and Archaeological View of the Patterning of Aboriginal Ornaments*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of New England (New England 2008).
- Meskel 1999 L. Meskel, *Archaeologies of Social Life, Age, Sex, Class et cetera. in Ancient Egypt*. Blackwell (Oxford 1999).
- Micheli 2012 R. Micheli, “Personal Ornaments, Neolithic Groups and Social Identities: Some Insights into Northern Italy”, *Documenta Praehistorica* 39, 2012, 227-256.
- Mienis 2004 H. K. Mienis, “When Shells Begin to Talk. Archaeomalacology: An Important Tool for the Archaeologist with Examples from the Excavation of Mallaha, Hula Valley, Israel”, içinde: B. Öztürk – A. Salman (ed.), I. Ulusal Malakoloji Kongresi, 1-3 Eylül 2004, İzmir – Türkiye, *Turkish Journal of Aquatic Life* 2, 2004, 111-116.
- Minotti 2014 M. Minotti, “Ornaments and Use-Wear Analysis: Methods of Study Applied to the Adäima Necropolises”, içinde: J. Marreiros – N. Bicho – J. F. Gibaja (ed.), *International Conference on Use-Wear Analysis: Use-Wear 2012*. Cambridge Scholars Publishing (Newcastle upon Tyne 2014) 80-89.

- Moro Abadia – Nowell 2015 O. M. Moro Abadia – A. Nowell, “Paleolithic Personal Ornaments: Historical Development and Epistemological Challenges”, *Journal of Archaeological Method and Theory* 22, 2015, 952-979.
- Moutsiou – Kassianidou 2019 T. Moutsiou – V. Kassianidou, “Geochemical Characterization of Carnelian Beads from Aceramic Neolithic Cyprus Using Portable X-ray Fluorescence Spectrometry (pXRF)”, *Journal of Archaeological Science: Reports* 25, 2019, 257-265.
- Newell ve diğ. 1990 R. R. Newell – D. Kielman – T. S. Constandse-Westermann – W. Van Der Sanden – A. B. Van Gijn, *An Inquiry into the Ethnic Resolution of Mesolithic Regional Groups: The Study of Their Decorative Ornaments in Time and Space* (Brill 1990).
- Nishiaki ve diğ. 2011 Y. Nishiaki – Y. Kanjo – S. Muhesen – T. Akazawa, “Newly Discovered Late Epipalaeolithic Lithic Assemblages from Dederiyeh Cave, the Northern Levant”, içinde: E. Healey – S. Campbell – O. Maeda (ed.), *The State of Stone: Terminologies, Continuities and Contexts in Near Eastern Lithics. ex oriente* (Berlin 2011) 79-87.
- Otte ve diğ. 1995 M. Otte – I. Yalçınkaya – J.-M. Leotard – M. Kartal – O. Bar-Yosef – J. Kozłowski – I. L. Bayón – A. Marshack, “The Epi-Palaeolithic of Öküzini Cave (SW Anatolia) and its Mobiliary Art”, *Antiquity* 69, 1995, 931-944.
- Örnek 1995 S. V. Örnek, *Türk Halk Bilimi*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları 1629, HAGEM Yayınları 210, Gelenek, Görenek ve İnançlar Dizisi 20 (Ankara 1995).
- Özçelik 2015 K. Özçelik, “Türkiye’de Üst Paleolitik Dönem: Çeşitli Yaklaşımlar ve Problemler”, *APAD* 1, 2015, 123-137.
- Perlés – Pion 2020 C. Perlés – P. Pion, “The *Cerastoderma* Bead Production at Franchthi (Greece): A Case of Apprenticeship?”, içinde: M. Mărgărit – A. Boroneant (ed.), *Beauty and the Eye of the Beholder: Personal Ornaments across the Millennia*. Cetatea de scaun (Târgoviște 2020) 223-245.
- Pickard – Schoop 2012 C. Pickard – U.-D. Schoop, “Characterization of Late Chalcolithic Micro-Beads from Çamlıbel Tarlası, North-Central Anatolia”, *Archaeometry* 55.1, 2012, 14-32.
- Poulmarc’h ve diğ. 2016 M. Poulmarc’h – R. Christidou – A. Balaşescu – H. Alarashi – F. Le Mort – B. Gasparyan – C. Chataigner, “Dog Molars as Personal Ornaments in a Kura-Araxes Child Burial (Kalavan-1, Armenia)”, *Antiquity* 90.352, 2016, 953-972.
- Quinn 2006 C. P. Quinn, *Vital Signs: Costly Signaling and Personal Adornment in the Near Eastern Early Neolithic*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Washington State University (Washington DC 2006).
- Raad – Makarewicz 2019 D. R. Raad – C. A. Makarewicz, “Application of XRD and Digital Optical Microscopy to Investigate Lapidary Technologies in Pre-Pottery Neolithic Societies”, *Journal of Archaeological Science: Reports* 23, 2019, 731-745.

- Radovčić ve diğ. 2015 D. Radovčić – A. O. Srsen – J. Radovčić – D. W. Frayer, “Evidence for Neandertal Jewelry: Modified White-Tailed Eagle Claws at Krapina. *PLoS ONE* 3, 2015, e0119802.
- Radovčić ve diğ. 2020 D. Radovčić – G. Birarda – A. O. Srsen – L. Vaccari – J. Radovčić – D. W. Frayer, “Surface Analysis of an Eagle Talon from Krapina”, *Scientific Reports* 10, 2020, 6329.
- Rapp 2009 G. Rapp, *Archaeomineralogy* (Springer 2009).
- Reese 1991 D. Reese, “Marine Shells in the Levant: Upper Palaeolithic, Epipalaeolithic and Neolithic”, içinde: O. Bar-Yosef – F. Valla (ed.), *The Natufian Culture in the Levant*. International Monographs in Prehistory (Michigan 1991) 613-628.
- Richardson 2020 A. Richardson, “Material Culture and Networks of Bestansur and Shimshara”, içinde: R. Matthews – W. Matthews – K. R. Raheem – A. Richardson (ed.) *The Early Neolithic of the Eastern Fertile Crescent: Excavations at Bestansur and Shimshara, Iraqi Kurdistan*. Oxbow Books (Oxford 2020) 533-566.
- Richter ve diğ. 2011 T. Richter – A. N. Garrard – S. Allock – L. A. Maher, “Interaction before Agriculture: Exchanging Material and Sharing Knowledge in the Final Pleistocene Levant”, *Cambridge Archaeological Journal* 21.1, 2011, 95-114.
- Ridout-Sharpe 2015 J. Ridout-Sharpe, “Changing Lifestyles in the Northern Levant: Late Epipalaeolithic and Early Neolithic Shells from Tell Abu Hureyra”, *Quaternary International* 390, 2015, 102-116.
- Rigaud 2011 S. Rigaud, *La parure: Traceur de la géographie culturelle et des dynamiques de peuplement au passage Mésolithique-Néolithique en Europe*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Université Bordeaux 1 (Talence, Bordeaux 2011).
- Rigaud ve diğ. 2015 S. Rigaud – F. d’Errico – M. Vanhaeren, “Ornaments Reveal Resistance of North European Cultures to the Spread of Farming”, *PLoS ONE* 10.4, 2015, e0121166.
- Roux ve diğ. 1995 V. Roux – B. Bril – G. Dietrich, “Skills and Learning Difficulties Involved in Stone Knapping: The Case of Stone-Bead Knapping in Khambhat, India”, *World Archaeology* 27.1, 1995, 63-87.
- Schechter ve diğ. 2021 H. C. Schechter – N. Getzov – H. Khalaily – I. Milevski – A. N. Goring-Morris – D. E. Bar-Yosef Mayer, “Exceptional Shell Depositions at PPNB Yiftahel”, *Journal of Archaeological Science: Reports* 37, 2021, 102944.
- Shaham – Belfer-Cohen 2017 D. Shaham – A. Belfer-Cohen, “The Natufian Audio-Visual Bone Pendants from Hayonim Cave”, içinde: D. E. Bar-Yosef Mayer – C. Bonsall – A. M. Choyke (ed.), *Not Just for Show: The Archaeology of Beads, Beadwork and Personal Ornaments*. Oxbow Books (Oxford 2017) 95-102.
- Soressi – Geneste 2011 M. Soressi – J.-M. Geneste, “The History and Efficacy of the *Chaîne Opératoire* Approach to Lithic Analysis: Studying Techniques to Reveal Past Societies in an Evolutionary Perspective”, içinde: G. B. Tostevin

- (ed.), Reduction Sequence, *Chaîne Opératoire*, and Other Methods: The Epistemologies of Different Approaches to Lithic Analysis, *Special Issue: Paleo.Anthropology*, 2011, 334-350.
- Spatz 2017 A. J. Spatz, “Ornamental Shell Beads as Markers of Exchange in the Pre-Pottery Neolithic B of the Southern Levant”, içinde: D. E. Bar-Yosef Mayer – C. Bonsall – A. M. Choyke (ed.), *Not Just for Show: The Archaeology of Beads, Beadwork and Personal Ornaments*. Oxbow Books (Oxford 2017) 69-80.
- Spatz ve diğ. 2014 A. J. Spatz – D. E. Bar-Yosef-Mayer – A. Nowell – D. O. Henry, “Ornaments of Shell and Stone: Social and Economic Insights”, içinde: D. O. Henry – J. E. Beaver (ed.), *The Sands of Time: The Desert Neolithic Settlement at Ayn Abu Nukhayla*. Bibliotheca Neolithica Asiae Meridionalis et Occidentalis, ex oriente (Berlin 2014) 245-258.
- Steele ve diğ. 2019 T. E. Steele – E. Álvarez Fernández E. Hallett-Desguez, “A Review of Shells as Personal Ornamentation during the African Middle Stone Age”, *Paleo.Anthropology* 2019, 24-51.
- Stiner 2014 M. C. Stiner, “Finding a Common Band-Width: Causes of Convergence and Diversity in Paleolithic Beads”, *Biological Theory* 9, 2014, 51-64.
- Stiner ve diğ. 2013 M. C. Stiner – S. L. Kuhn – E. Güleç, “Early Upper Paleolithic Shell Beads at Üçağızlı Cave I (Turkey): Technology and the Socioeconomic Context of Ornament Life-Histories”, *Journal of Human Evolution* 64, 2013, 380-398.
- Strathern – Strathern 1971 A. Strathern – M. Strathern, *Self-Decoration in Mount Hagen*. Duckworth (London 1971).
- Tátá ve diğ. 2014 F. Tátá – J. Cascalheira – J. Marreiros – T. Pereira – N. Bicho, “Shell Bead Production in the Upper Paleolithic of Vale Boi (SW Portugal): An Experimental Perspective”, *Journal of Archaeological Science* 42, 2014, 29-41.
- Tejero ve diğ. 2021 J.-M. Tejero – G. Bar-Oz – O. Bar-Yosef – T. Meshveliani – N. Jakeli – Z. Matskevich – R. Pinhasi – A. Belfer-Cohen, “New Insights into the Upper Palaeolithic of the Caucasus through the Study of Personal Ornaments. Teeth and Bones Pendants from Satsurbliia and Dzudzuana Caves (Imereti, Georgia)”, *PLoS ONE* 16.11, 2021, e0258974.
- Thomas 2021 J. Thomas, “Assembling Adornment and Assembling Identity”, içinde: H. V. Matson (Ed.), *Personal Adornment and the Construction of Identity: A Global Archaeological Perspective*. Oxbow (Oxford 2021) 201-214.
- Trinkaus – Buzhilova 2018 E. Trinkaus – A. P. Buzhilova, “Diversity and Differential Disposal of the Dead at Sunghir”, *Antiquity* 92.361, 2018, 7-21.
- Van Gijn 2012 A. Van Gijn, “New Perspectives for Microwear Analysis”, içinde: C. Bakels – H. Kamermans (ed.), *Analecta Praehistorica Leidensia* 43/44, 2012, 275-282.
- Van Gijn 2014a A. Van Gijn, “The Materiality of Funnelbeaker Burial Practices: Evidence from the Microscope”, içinde: J. Marreiros – N. Bicho – J. F.

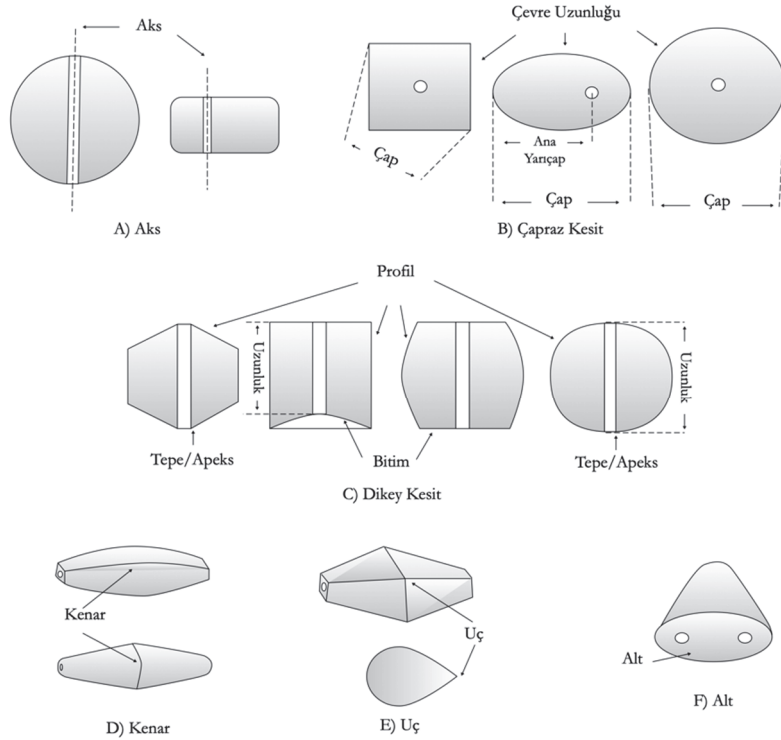
- Gibaja (ed.), *International Conference on Use-Wear Analysis: Use-Wear 2012*. Cambridge Scholars Publishing (Newcastle upon Tyne 2014) 693-701.
- Van Gijn 2014b A. Van Gijn, "Science and Interpretation in Microwear Studies", *Journal of Archaeological Science* 48, 2014, 166-169.
- Van Gijn 2017 A. Van Gijn, "Bead Biographies from Neolithic Burial Contexts: Contributions from the Microscope", içinde: D. E. Bar-Yosef Mayer – C. Bonsall – A. M. Choyke (ed.), *Not Just for Show: The Archaeology of Beads, Beadwork and Personal Ornaments*. Oxbow Books (Oxford 2017) 103-114.
- Vanhaeren 2005 M. Vanhaeren, "Speaking with Beads: The Evolutionary Significance of Bead Making and Use", içinde: L. Backwell – F. d'Errico (ed.), *From Tools to Symbols. From Early Hominins to Modern Humans*. Witwatersrand University Press (Johannesburg 2005) 525-535.
- Vanhaeren – d'Errico 2002 M. Vanhaeren – F. d'Errico, "The Body Ornaments Associated with the Burial", içinde: J. Zilhão – E. Trinkaus (ed.), *Portrait of the Artist as a Child: The Gravettian Human Skeleton from the Abrigo do Lagar Velho and its Archaeological Context*. Trabalhos de Arqueologia (Lisboa 2002) 154-186.
- Vanhaeren – d'Errico 2003 M. Vanhaeren – F. d'Errico, "Le mobilier funéraire de la Dame de Saint-Germain-la-Rivière (Gironde) et l'origine paléolithique des inégalités", *Paleo – Revue d'archéologie préhistorique* 15, 2003, 1-58.
- Vanhaeren – d'Errico 2005 M. Vanhaeren – F. d'Errico, "Grave Goods from the Saint-Germain-la-Rivière Burial: Evidence for Social Inequality in the Upper Palaeolithic", *Journal of Anthropological Archaeology* 24, 2005, 117-134.
- Vanhaeren ve diğ. 2013 M. Vanhaeren – F. d'Errico – K. L. Niekirk – C. S. Henshilwood – R. M. Erasmus, "Thinking Strings: Additional Evidence for Personal Ornament Use in the Middle Stone Age at Blombos Cave, South Africa", *Journal of Human Evolution* 64.6, 2013, 500-517.
- Vasić 2020 M. Vasić, *Personal Adornment in the Neolithic Middle East: A Case Study of Çatalhöyük*. Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence, and Environment 22, ex oriente (Berlin 2020).
- Vasić ve diğ. 2021 M. Vasić – M. Siebrecht – C. Tsoraki – R. Veropoulidou (V. Garcia-Diaz'ın katkılarıyla), "Beads and Pendants in Life and Death: Insights into the Production, Use and Deposition of Ornamental Technologies at Çatalhöyük", içinde: I. Hodder (ed.), *The Matter of Çatalhöyük: Reports from the 2009-2017 Seasons*. British Institute at Ankara, Çatalhöyük Research Project Series 14, Monograph 54, Oxbow Books (London 2021) 215-246.
- Veropoulidou 2021 R. Veropoulidou, "The Shell Artefact Assemblage at Neolithic Çatalhöyük", içinde: I. Hodder (ed.), *The Matter of Çatalhöyük: Reports from the 2009-2017 Seasons*. British Institute at Ankara, Çatalhöyük Research Project Series 14, Monograph 54, Oxbow Books (London 2021) 247-264.
- Wallaert 2012 H. Wallaert, "Apprenticeship and the Confirmation of Social Boundaries", içinde: W. Wendrich (ed.), *Archaeology and Apprenticeship. Body*

- Knowledge, Identity, and Communities of Practice*. The University of Arizona Press (Tucson 2012) 20-42.
- White 1993 R. White, “Technological and Social Dimensions of ‘Aurignacian-Age’ Body Ornaments Across Europe”, içinde: H. Knecht – A. Pike-Tay – R. White (ed.), *Before Lascaux: The Complex Record of the Early Upper Paleolithic*. CRC Press (Boca Raton 1993) 277-299.
- White 2007 R. White, “Systems of Personal Ornamentation in the Early Upper Palaeolithic: Methodological Challenges and New Observations”, P. Mellars – K. Boyle – O. Bar-Yosef – C. Stringer (ed.), *Rethinking the Human Revolution*. McDonald Institute Monographs (Cambridge 2007) 287-302.-
- Williams 1987 S. Williams, “An ‘Archae-logy’ of Turkana Beads”, içinde: I. Hodder (ed.), *The Archaeology of Contextual Meanings*. Cambridge University Press (Cambridge 1987) 31-38.
- Wright 2012 K. I. Wright, “Beads and the Body: Ornament Technologies of the BACH Area Buildings”, içinde: R. Tringham – M. Stevanovic (ed.), *Last House on the Hill. BACH Area Reports from Çatalhöyük, Turkey*. Çatalhöyük Research Project Series Vol. 11, Monumenta Archaeologica 27, Monographs of the Cotsen Institute of Archaeology, University of California (Los Angeles 2012) 429-449.
- Wright – Garrard 2003 K. I. Wright – A. Garrard, “Social Identities and the Expansion of Stone Bead-Making in Neolithic Western Asia: New Evidence From Jordan”, *Antiquity* 77.296, 2003, 267-284.
- Wright ve diğ. 2008 K. I. Wright – P. Critchley – A. Garrard – D. Baird – R. Bains – S. Groom, “Stone Bead Technologies and Early Craft Specialization: Insights from Two Neolithic Sites in Eastern Jordan”, *Levant* 40.2, 2008, 131-165.
- Yalçinkaya ve diğ. 2002 I. Yalçinkaya – M. Otte – B. Kösem, “La Grotte d’Öküzini: Objets de parure”, içinde: I. Yalçinkaya – M. Otte – J. Kozłowski – O. Bar-Yosef (ed.), *La Grotte d’Öküzini: Evolution du Paléolithique Final du Sud-Ouest de l’Anatolie*. Université de Liège, Service de Préhistoire (Liège 2002) 333-338.
- Yelözer 2016 S. Yelözer, *Aşıklı Höyük Boncukları: Tipoloji, Tanım ve Sosyal Açından Değerlendirme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi (İstanbul 2016).
- Yelözer 2018 S. Yelözer, “The Beads from Aşıklı Höyük”, içinde: M. Özbaşaran – G. Duru – M. C. Stiner (ed.), *The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin*. Ege Yayınları (İstanbul 2018) 383-404.
- Yelözer – Alarashi 2021 S. Yelözer – H. Alarashi, “Yaşamda ve Ölümde” – Akeramik Neolitik Dönem’de Boncuklar ve Kimlikler, Aşıklı Höyük Örneği”, içinde: A. Günel Türkmenoğlu – Ş. Demirci (ed.), *Türkiye Arkeolojisinde Takı ve Boncuk: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar*. V. ODTÜ Arkeometri Çalıştayını Bildiriler Kitabı, Ege Yayınları (İstanbul 2021) 81-93.

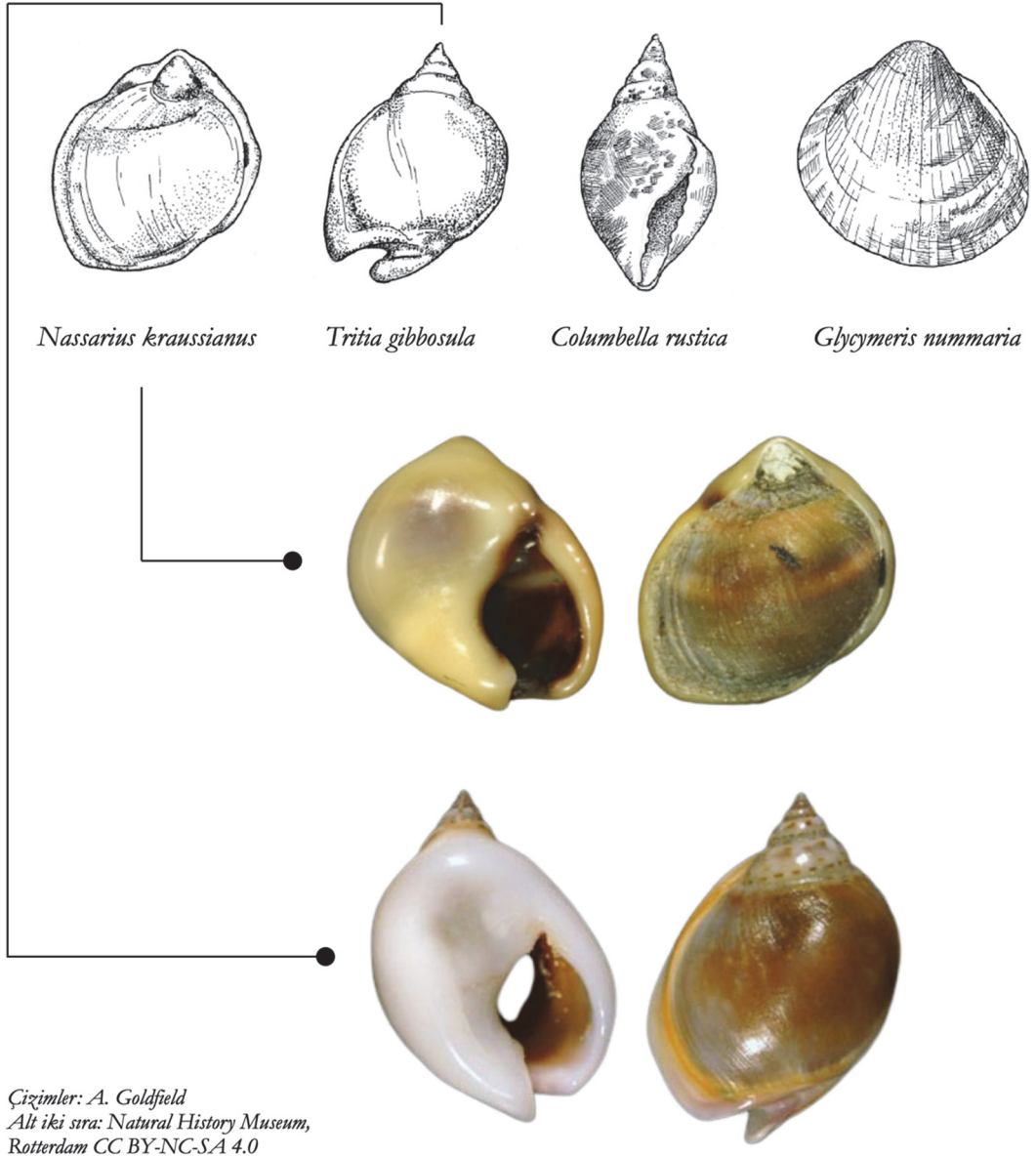
- Yelözer – Christidou 2020 S. Yelözer – R. Christidou, “The Foot of the Hare, the Tooth of the Deer and the Shell of the Mollusc: Neolithic Osseous Ornaments from Aşıklı Höyük (Central Anatolia, Turkey)”, içinde: M. Mărgărit – A. Boroneant (ed.), *Beauty and the Eye of the Beholder: Personal Ornaments across the Millennia*. Cetatea de scaun (Târgoviște 2020) 197-222.
- Yelözer – Özbaşaran (baskıda) S. Yelözer – M. Özbaşaran, “Entangled at Death: Beads, Gender, and Life Cycles during the Central Anatolian Early Neolithic; Aşıklı Höyük as a Case Study”, içinde: K. De Graef – A. Garcia-Ventura – A. Goddeeris – B. Alpert Nakhai (ed.), *Proceedings of the Third Workshop on Gender, Methodology, and the Ancient Near East – GeMANE3*. wEdge Series (Zaphon baskıda).
- Zilhão 2005 J. Zilhão, “Burial Evidence for the Social Differentiation of Age Classes in the Early Upper Paleolithic”, içinde: D. Vialou – J. Renault-Miskovsky – M. Patou-Mathis (ed.), *Comportements des hommes du Paléolithique moyen et supérieur en Europe: territoires et milieux*. Actes du Colloque du G.D.R. 1945 du CNRS, Paris, 8-10 janvier 2003, ERAUL 111 (Liège 2005) 231-241.
- Zilhão ve diğ. 2010 J. Zilhão – D. E. Angelucci – E. Badal-Garcia – F. d’Errico – F. Daniel – L. Dayet – K. Douka – T. F. G. Higham- M. J. Martinez Sanchez – R. Montes-Bernandez – S. Murcia-Mascaros – C. Perez-Sirvent – C. Roldan-Garcia – M. Vanhaeren – V. Villaverde – R. Wood – J. Zapata, “Symbolic Use of Marine Shells and Mineral Pigments by Iberian Neandertals”, *PNAS* 107.3, 2010, 1023-1028.

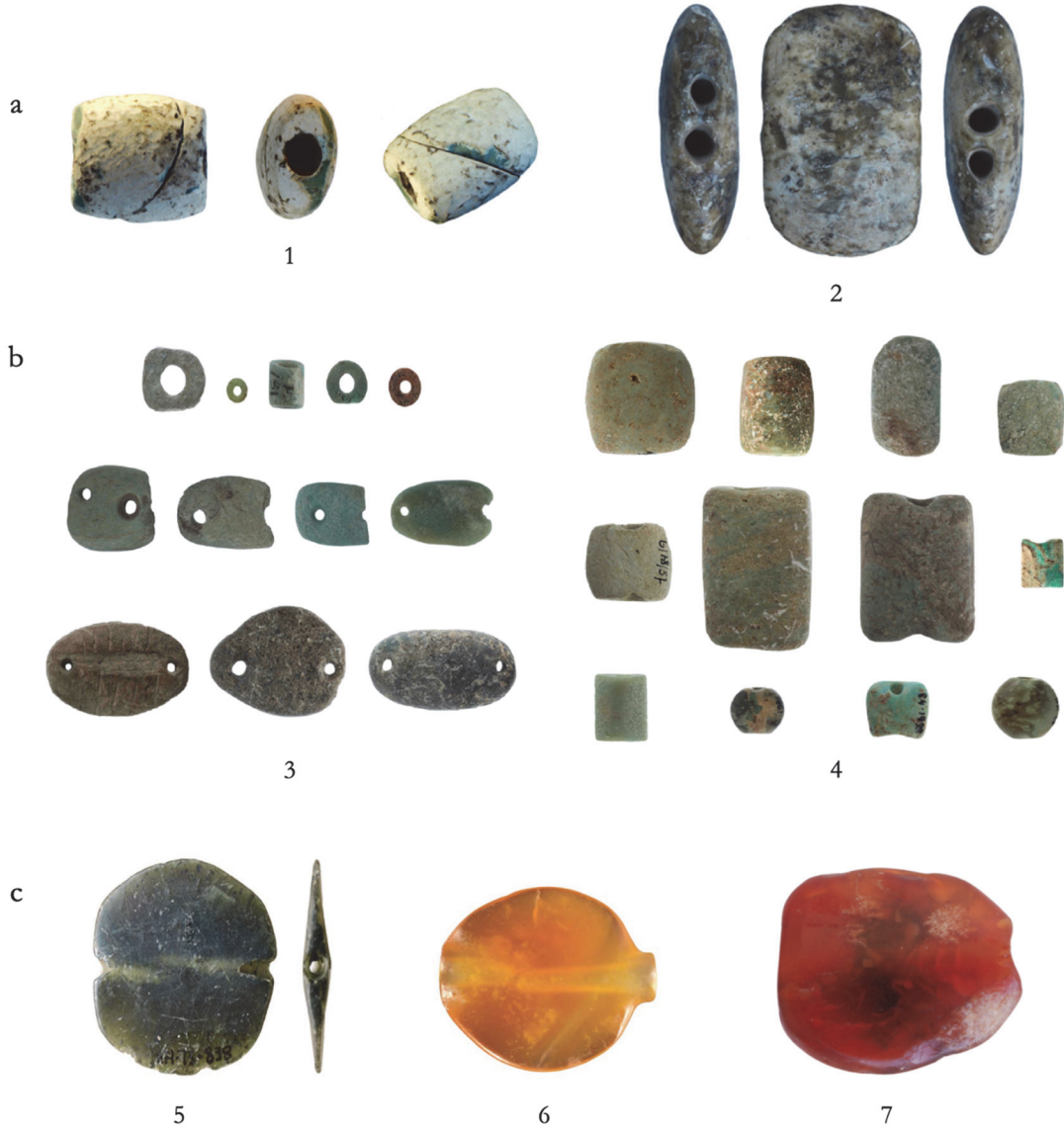
Harita 1

Figür 1

Figür 2

a: Emma Baysal / Direkli Kazı Arsivi

b: Bar-Yosef Mayer - Porat 2008, Figür 1 & 2; Copyright (2008) National Academy of Sciences, U.S.A.

c: Alarashi 2016, Figür 4f & 4j (5-6); Asıklı Höyük Kazı ve Arastırma Projesi Arsivi (7)

Figür 3

Kriter	Tanım
Aks:	Aks, boncuğun delik merkezinden geçen soyut bir hat çizilerek belirlenir.
Çapraz kesit:	Aksın her iki yanından, boncuk yüzeyinde birbirine en uzak iki nokta belirlenerek alınan kesit.
Çevre uzunluğu:	Çapraz kesiti çevreleyerek ölçülen uzunluk.
Çap:	Çapraz kesitin maksimum genişliği.
Ana yarıçap:	Çapraz kesitin simetrik ya da tam yuvarlak olmadığı durumlarda akstan çevre uzunluğuna dek ölçülen maksimum uzaklık.
Dikey kesit:	Ana yarıçaptan geçerek hesaplanan aks uzunluğu.
Bitim:	Delik çevresi düz veya içbükeyse bu kısım boncuğun bitimi olarak adlandırılır.
Tepe/Apeks:	Boncuğun delik çevresinde düz veya içbükey bir kısım yoksa boncuk profilinin delikle bulunduğu yer tepe noktası olarak adlandırılır.
Profil:	Boncuğun dikey kesitini çevreleyerek iki bitimini ya da tepe noktasını buluşturan hat.
Uzunluk:	Boncuğun iki tepe noktası ya da iki bitimi arasındaki mesafe. Bir boncuğun uzunluğu genellikle deliğin uzunluğuyla eşittir.
Kenar:	Bir boncuğun yüzeyindeki iki farklı düzlemin (<i>facet</i>) bulunduğu nokta.
Uç:	Bir ya da daha fazla düzlemin bulunduğu nokta ya da sivri veya konik bitimler uç noktasını oluşturur.
Orta:	Bir boncuğun her iki ucuna, tepe noktasına ya da bitimine eşit mesafedeki orta nokta.
Alt:	Bir bitimi düz olan boncuklarda düz olan bu yüzey boncuğun alt kısmıdır.

Tablo 1

Parametre	Özellik/Tanım
Delik morfolojisi:	Yuvarlanmış, körelmiş ya da deforme olmuş delik kenarları.
	Delik kenarında ve çevresinde silinmiş üretim izleri, parlaklık, çentikler.
Boncuk yüzeyi:	Silinmiş üretim izleri.
	Bir başka sert yüzeye sık temas sonucu oluşan vurma izleri.
	Parlaklık: Düzensiz, dağınık, üretim izlerini kesen. Çizikler: Düzensiz, üretim izlerini kesen.
Kenarlar:	Kenar kırıkları, yuvarlanmış, körelmiş, deforme olmuş kenarlar.
Kalıntılar:	Boncuğun bir başka yüzeye sabitlenmesi amacıyla kullanılan, delik çevresinde ya da boncuk yüzeyinde gözlemlenebilen organik materyallerin kalıntıları.

Tablo 2

Bölge	Dönem	Süs eşyalarında devam eden ve yeni eklenen öğeler	Referans
Güney Levant Afrika Avrupa	Orta Paleolitik	<i>Glycymeris</i> sp. <i>Nassarius kraussianus</i> <i>Tritia gibbosula</i>	Bar-Yosef Mayer ve diğ. 2020; Bouzouggar ve diğ. 2007; d’Errico ve diğ. 2009; Frayer ve diğ. 2020; Steele ve diğ. 2019; Vanhaeren ve diğ. 2013; Zilhão ve diğ. 2010.
Anadolu Güney Levant Kuzey Mezopotamya (Fırat ve Dicle havzaları)	Üst Paleolitik Epipaleolitik	Devamlılık: <i>Tritia gibbosula</i> Yeni öğeler: Akdeniz ve Kızıl Deniz kökenli yeni türler (örn.: <i>Columbella rustica</i> , <i>Conus mediterraneus</i> , <i>Mitrella scripta</i> , <i>Dentalium/Antalis</i> sp., <i>Cylope neritea</i> , <i>Luria lurida</i> (1 örnek) Taş boncuklar	Albrecht ve diğ. 1992; Bar-Yosef Mayer 2005; Bar-Yosef Mayer – Porat 2008; Baysal 2013b, 2016a; Baysal – Ereğ 2018; Erdoğan ve diğ. 2021; Kurzawska ve diğ. 2013; Nishiaki ve diğ. 2011; Richter ve diğ. 2011; Ridout-Sharpe 2015; Stiner ve diğ. 2013.
Anadolu Güney Levant Kuzey Mezopotamya (Fırat ve Dicle havzaları)	Çanak Çömleksiz Neolitik	Devamlılık: <i>Tritia gibbosula</i> <i>Columbella rustica</i> <i>Conus mediterraneus</i> <i>Dentalium/Antalis</i> sp. Taş boncuklar Yeni öğeler: Akdeniz ve Kızıl Deniz kökenli yeni türler (örn.: <i>Luria lurida</i> , <i>Erosaria nebrides</i> , <i>Erosaria turdus</i>) Yeni boncuk formları, daha karmaşık teknolojiler, işlenmesi daha zor taş ve mineral türleri (örn.: akik, obsidiyen, nabit bakır)	Alarashi 2014, 2016; Alarashi ve diğ. 2018; Baysal 2013a; Groman-Yaroslavski – Bar-Yosef Mayer 2015; Wright ve Garrard 2003; Wright ve diğ. 2008; Yelözer 2018.

Tablo 3